

Wij willen Smaaklessen®

Voorstel voor de implementatie van het programma Smaaklessen® in het (basis)onderwijs

Auteurs:

Ir. C.T. Vrijhof, Ir. H.J. Meester, Ir. P.M. Naber-Van den Heuvel

Wageningen Universiteit

In nauwe samenwerking met:

Drs. C. Boendermaker (NIB Consult) , J.H. Snel MSc. (Voedingscentrum), M.J.J. Wisman
(School of Agriculture & Technology, Hogeschool INHOLLAND Delft)

En vertegenwoordigers van:

CAH Dronten, HAS Den Bosch, Hogeschool Larenstein, Van Hall Instituut, NIGZ
(Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie)

Onder verantwoordelijkheid van:

Prof. Dr. Ir. A.G.J. Voragen, Chief Scientific Officer, Agrotechnology and Food Sciences
Group, Wageningen Universiteit

Dit voorstel is opgesteld in opdracht van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en
Agrocluster binnen het thema “Voeding voor een gezonde samenleving”.

Projectleider:

Dr. H.J. Huizing, InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Postbus 19197

3501 DD UTRECHT

Tel.: 070-3785653

Internet: www.agro.nl/innovatienetwerk/

ISBN: 90 – 5059 – 285 – 6

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding

Rapportnr. 05.2.119 (serie achtergrondrapporten), Utrecht, december 2005

Voorwoord

Op 28 februari 2002 werd tijdens de eerste bijeenkomst 'Communiceren over eten', gehouden in de Rode Hoed in Amsterdam en geleid door televisiekok Pierre Wind, de kiem gelegd voor het programma Smaaklessen[®] in zijn huidige vorm. Het werd toen duidelijk dat jongeren in het basisonderwijs alleen nog zijn te interesseren in het lekkere en leuke van eten, als je dat op een aansprekende manier weet te doen. Dit werd dan ook de kern van de aanpak bij het ontwikkelen van de huidige Smaaklessen[®]. Dat die aanpak ook tot een succesformule kon leiden, konden we in 2002 alleen maar hopen, want aandacht voor eten stond in die tijd nog niet hoog op de maatschappelijke agenda.

Nu, vele versies en demonstraties later, is er inmiddels veel waardering voor de formule Smaaklessen[®]. Leerlingen en hun onderwijzers hebben zich merendeels positief uitgesproken over Smaaklessen[®]. Ook in een aantal bijeenkomsten kwam naar voren dat de ambitie achter het programma een kans van slagen heeft.

Natuurlijk worden door diverse partijen evenzoveel diverse argumenten aangedragen voor participatie in het programma Smaaklessen[®]:

- De een vindt het belangrijk dat de jeugd smaak leert waarderen.
- Anderen vinden het van belang dat er daardoor mogelijk meer bereidheid ontstaat bij de consument van morgen om een realistische prijs te betalen voor een product dat zich onderscheidt vanwege bijvoorbeeld de productiewijze of de kwaliteit.
- De aanpak geeft verder een mogelijkheid om mensen weer te interesseren in een bedrijfstak waar het almaar moeilijker wordt om aan personeel te komen: de aai-baarheidsfactor van de agribusiness is niet al te hoog!
- Maar ook: door meer relevante kennis te geven aan de consument van de toekomst, kan deze wellicht beter zijn verantwoordelijkheid nemen bij het nemen van verantwoorde keuzes ten aanzien van eten en voeding, zodat het spook van overgewicht en obesitas een minder grote dreiging gaat vormen. Dus een vorm van preventie via de smaakpapillen.
- Ten slotte vormt Smaaklessen[®] een voedingsbodem voor verbreding naar andere gezondheidsbevorderende thema's, zoals de ontwikkeling van het Smaak+ programma van het Voedingscentrum.

'Wij willen Smaaklessen[®]' was een marktonderzoek. Wanneer een dergelijk markt-onderzoek positief uitpakt, is de volgende stap een businessplan. Een voorstel voor dit businessplan ligt nu voor u.

Er is door de diverse betrokkenen hard gewerkt aan het schrijven van dit voorstel, met de ambitie om Smaaklessen[®] structureel te implementeren in het Nederlandse basisonderwijs, en mogelijk verder. Momenteel is dat wellicht nog een brug te ver, maar het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit neemt de handschoen op.

a 'Wij willen smaaklessen' – Marktonderzoek naar de waardering en wenselijkheid van een Smaaklespakket in het basisonderwijs (InnovatieNetwerk, rapportnr. 05.2.091, maart 2005).

Er is in september al een start gemaakt om het Hoger Agrarisch Onderwijs in dit plan een voortrekkersrol te geven. Maar er is uiteindelijk veel meer voor nodig om Smaaklessen® breed en duurzaam in het onderwijs en de maatschappij te verankeren. Dit voorstel kan worden gezien als een aanzet tot brede implementatie van Smaaklessen® en als een soort gids. Ik hoop dat veel mensen en partijen baat zullen hebben bij deze gids en samen met de auteurs de ambitie overnemen om Smaaklessen® in onze samenleving een begrip te laten worden – in heel Nederland, en zo mogelijk daarbuiten.

G. Vos,

Directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
Samenvatting	1
1 Inleiding	5
1.1 Voeding en voedsel en de maatschappij	5
1.2 Leren voor het leven	5
1.3 Wat is Smaaklessen®?	6
1.4 Smaaklessen® tot nu toe	7
1.5 Invulling van Smaaklessen® in het onderwijs	7
1.6 Toekomstverwachting	8
1.7 Leeswijzer	8
2 Missie, doelstelling, ambities en beoogde resultaten	11
2.1 Missie van Smaaklessen®	11
2.2 Doelstelling en ambities van Smaaklessen®	11
2.3 Beoogde resultaten	12
3 Programma Smaaklessen®	13
3.1 Programmalijn 1	14
3.2 Programmalijn 2	18
3.3 Programmalijn 3	25
4 Onderzoekstraject	27
4.1 Onderzoeksvragen	27
4.2 Fasen van onderzoek	28
5 Kritische succesfactoren	31
6 Organisatie	35
7 Activiteiten en tijdsplanning	39
8 Begroting	41
Lijst met referenties	45
Lijst met afkortingen	47
Bijlage 1: Lijst met genodigde organisaties bijeenkomst Smaaklessen®	49
Bijlage 2: Initiatieven voor voedings- en voedseleducatie in het onderwijs	51
Bijlage 3: Overzicht van organisaties betrokken bij het onderwijs	53
Summary	55

Samenvatting

Inleiding en doelstelling

De consument heeft een grote eigen verantwoordelijkheid bij het maken van keuzes voor zijn voedingspatroon. Maatschappelijke trends rondom voeding en voedsel, zoals het toenemende aantal mensen met overgewicht en de paniekreacties die steeds weer ontstaan naar aanleiding van mediaberichten over voedselveiligheidskwesties, wijzen er echter op dat de consument niet voldoende in staat is om een verantwoorde keuze te maken. Om hier verandering in te brengen, is het nodig om de consument meer te interesseren in voeding en voedsel. Beginnen bij jongeren, via de school, lijkt hiervoor een geschikte aanpak, want jong geleerd is immers oud gedaan. Het programma Smaaklessen[®] ondersteunt deze aanpak.

Smaaklessen[®] is zinnenprikkelend, speels en praktisch onderwijs over voeding en voedsel voor jongeren. Door het proeven, ruiken, voelen, zien en horen – ofwel het ervaren van eten – leren jongeren dat eten leuk en interessant is. Het programma Smaaklessen[®] kenmerkt zich door de volgende twee innovatieve uitgangspunten:

- De ingang 'smaak' wordt gebruikt om voedings- en voedselgerelateerde onderwerpen onder de aandacht te brengen van jongeren in de schoolgaande leeftijd.
- In het programma Smaaklessen[®] wordt kennis over voeding en voedsel, aanwezig bij voedselgerelateerde opleidingen van de Hogere Agrarische Scholen, het Voedingscentrum en Wageningen Universiteit, in een integrale aanpak in samenwerking met Pabo-instituten ontsloten, vertaald en benut voor het basis- en voortgezet onderwijs.

De doelstelling van het programma Smaaklessen[®] is:

Het via speelse, zinnenprikkelende en ervaringsgerichte lessen in het onderwijsprogramma vergroten van kennis over, interesse in en keuzevaardigheden voor voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit bij jongeren van 4-14 jaar.

Het zwaartepunt van het programma ligt bij het basisonderwijs.

Aanpak en tijdschema

Het programma loopt van begin 2006 tot eind 2010 en omvat drie programmalijnen. Programmalijn 1 bestaat uit de ontwikkeling van een lespakket over voeding en voedsel voor het basisonderwijs. Dit lespakket wordt gebaseerd op het lesmateriaal zoals ontwikkeld voor het project 'Wereldsmaken', een lokaal project in Rotterdam, uitgevoerd in 2001. Het pakket zal deel gaan uitmaken van een integrale aanpak over voeding en voedsel voor het basisonderwijs. Daarnaast worden in programmalijn 1 door vijf Hogere Agrarische Scholen en Wageningen Universiteit in regionale pilots mogelijkheden verkend voor de implementatie van Smaaklessen[®] op én via diverse onderwijsinstellingen. Binnen deze pilots worden tevens regionale netwerken en een gezamenlijke ICT-infrastructuur opgezet.

Programmaliijn 2 bestaat uit activiteiten die, in aanvulling op programmaliijn 1, nodig zijn om tot een uitgewerkt plan voor brede implementatie van Smaaklessen[®] te komen. De activiteiten bestaan vooral uit het voeren van gesprekken met diverse partijen over hun mogelijke rol hierbij. In programmaliijn 2 komt het volgende aan de orde:

- Het specificeren van de rol van voedings- en voedselgerelateerde opleidingen en Pabo's bij het overdragen van kennis over voeding en voedsel naar het basis-onderwijs.
- Het in kaart brengen van koksverenigingen en -opleidingen en het onderzoeken op welke manier deze organisaties een structurele rol kunnen spelen in het programma.
- Het specificeren van de rol van organisaties en netwerken die zich richten op schoolbegeleiding en/of onderwijsondersteuning bij de implementatie.
- Het onderzoeken van mogelijkheden voor het opzetten van regionale steunpunten.
- Het uitbreiden van het bestaande netwerk rondom Smaaklessen[®]. Beoogde doelen hierbij zijn: het aansluiten bij vergelijkbare initiatieven en netwerken, het interesseren van mogelijke publiek-private (co)financierders en het beschikbaar stellen van materialen, expertise en/of infrastructuur.
- Het onderzoeken van mogelijkheden tot verankering van Smaaklessen[®] in het landelijke, regionale en lokale onderwijsbeleid.

Daarnaast wordt in programmaliijn 2 een communicatieplan ontwikkeld.

Programmaliijnen 1 en 2 lopen parallel aan elkaar tot en met april 2007, en resulteren in een uitgewerkt implementatieplan. Programmaliijn 3 gaat van start in september 2007 en loopt tot eind 2010. Binnen deze programmaliijn wordt het implementatieplan uitgevoerd.

Monitoring en evaluatie

Gedurende het hele programma vindt monitoring en evaluatie plaats. Dit monitoring- en evaluatietraject omvat twee deelonderzoeken. In het eerste deelonderzoek wordt op drie niveaus getoetst of de beoogde programmadoelen daadwerkelijk worden gerealiseerd:

- Op leerlingniveau: leerlingen hebben meer kennis van en interesse in, en daardoor een positievere attitude ten opzichte van voeding en voedsel.
- Op schoolniveau: Smaaklessen[®] wordt op ten minste 10-15% van de 7571 basisscholen uitgevoerd.
- Op landelijk niveau: Smaaklessen[®] geniet landelijke bekendheid en er bestaat een solide netwerk van relevante organisaties rondom het programma.

In het tweede deelonderzoek wordt de effectiviteit van de samenwerking van de betrokken partijen getoetst.

Binnen het monitoring- en evaluatieonderzoek worden vier fasen onderscheiden: het voor- en ontwikkelingsonderzoek tijdens programmaliijn 1 en 2, het actiebegeleidend onderzoek tijdens de implementatiefase in programmaliijn 3, en de effectevaluatie aan het eind van het programma.

Personeel en financieel

Voor het programma Smaaklessen® wordt een programmateam samengesteld dat de organisatie en coördinatie van het programma verzorgt. Dit team bestaat uit een programmadirecteur, een programmaleider, drie programmamedewerkers en secretariële ondersteuning. Het team stuurt verschillende werkgroepen aan die verantwoordelijk zijn voor specifieke activiteiten in het programma. Direct betrokken partijen zijn Wageningen Universiteit, het Voedingscentrum en de vijf Hogere Agrarische Scholen. Daarnaast zijn het Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie (NIGZ) en de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) betrokken als adviserende partijen.

Voor de uitvoering van het programma Smaaklessen® tot september 2007, bestaande uit programmalijnen 1 en 2 en de voorbereiding voor programmalijn 3, is een bedrag van circa € 2,5 miljoen begroot. De benodigde financiën voor programmalijn 3 worden in een later stadium vastgesteld.

1 Inleiding

1.1 Voeding en voedsel en de maatschappij

Voeding en voedsel komen regelmatig en uitgebreid aan bod in het publieke debat. En niet zonder reden. Overgewicht, dat voor een belangrijk deel wordt veroorzaakt door slechte voedingsgewoontes, is inmiddels uitgegroeid tot één van de omvangrijkste maatschappelijke problemen in ons land. Bijna de helft van de Nederlanders is te zwaar. Daarnaast hebben slechte voedingsgewoontes ook invloed op andere gezondheidsproblemen, zoals diabetes, kanker, en hart- en vaatziekten – aandoeningen die steeds vaker voorkomen. Verder is voedselveiligheid een belangrijk discussiepunt geworden in de media, voornamelijk vanwege de crises rondom bijvoorbeeld dioxine, BSE en recent de vogelgriep. Deze kwesties leiden vaak tot paniecreacties bij de consument.

De overheid is van mening dat de consument een grote eigen verantwoordelijkheid heeft om juiste en verantwoorde keuzes te maken met betrekking tot zijn voedingspatroon. Veel consumenten hebben echter steeds minder kennis van en interesse in voeding en voedsel. Zij eten omdat het nu eenmaal moet en zijn vaak niet geïnteresseerd in de voedingswaarde, herkomst, bewerking en functie ervan. Door gebrek aan kennis en interesse zijn deze consumenten vaak niet in staat om weloverwogen keuzes te maken over hun voedingspatroon en om schandalen rond voedselveiligheid in de media objectief te kunnen beoordelen. Om deze onverschillige houding te veranderen, is het nodig om de consument weer te interesseren in deze onderwerpen. Hierdoor zal hij zich bewuster worden van wat hij eet en kan een positieve attitude tot stand gebracht worden ten aanzien van een lekker en tegelijkertijd verantwoord voedingspatroon.

1.2 Leren voor het leven

Om te bereiken dat consumenten betere voedselkeuzes maken, is het van belang om hen toe te rusten met onder meer relevante kennis en vaardigheden. Beginnen bij jongeren lijkt daarbij een geschikte aanpak, want “jong geleerd is oud gedaan”. Mensen al op jonge leeftijd meer kennis en vaardigheden bijbrengen, zorgt ervoor dat zij betere keuzes maken als ze ouder zijn. Dit wordt in onderzoek ondersteund:

- Gezond eten op jonge leeftijd beïnvloedt smaakvoorkeuren en heeft dus gevolgen voor voedselkeuzes later in het leven (1), (2).
- Jongeren die thuis gewend zijn om groenten en fruit te eten, eten later ook meer groenten en fruit (3).
- Het aanbieden van gezond voedsel op scholen en kinderen voedsel laten proeven en bereiden, zorgt ervoor dat jongeren beter gaan eten (4).

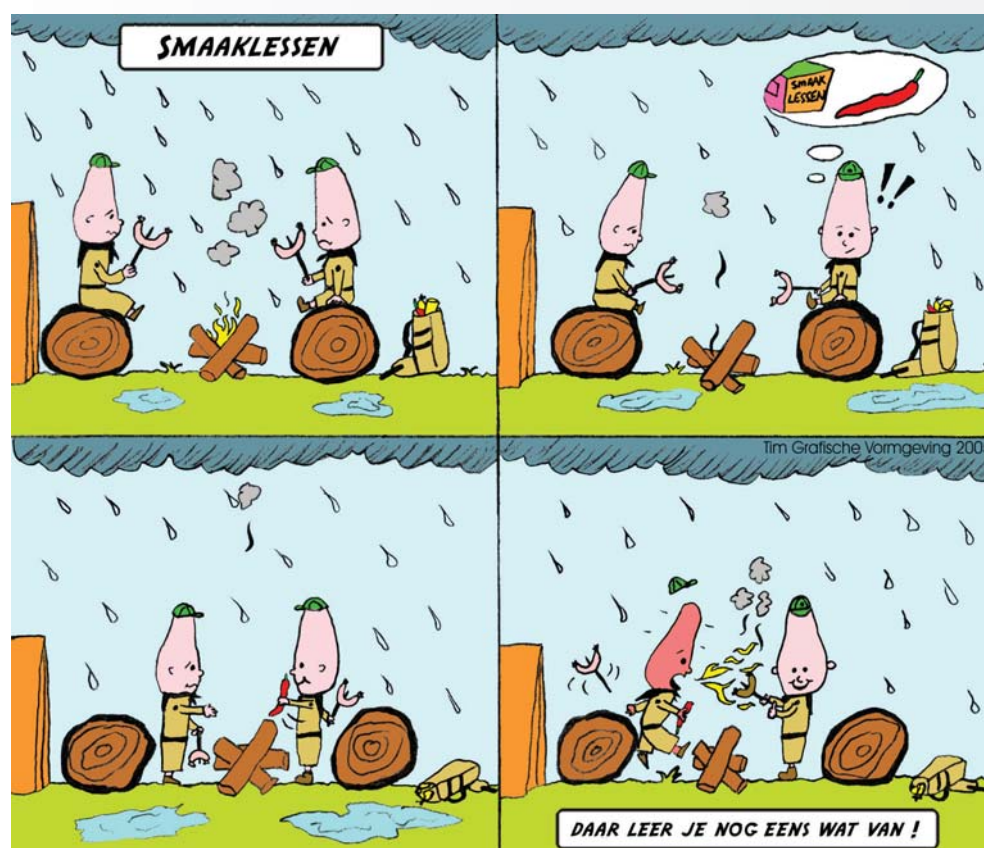
De schoolsetting is een goede plek om jongeren te bereiken. De school biedt een educatieve omgeving waar jongeren kennis, houding en vaardigheden kunnen leren en gedrag kunnen oefenen als voorbereiding op een goed functioneren in de maatschappij. De school is dus een ideale omgeving om competenties op het gebied van voeding en voedsel te verwerven.

1.3 Wat is Smaaklessen®?

Smaaklessen® is een zinnenprikkende, speelse en praktische manier van onderwijs over voeding en voedsel voor jongeren. Proeven, ruiken, voelen, zien, horen, ofwel het ervaren van eten. Op deze manier leren jongeren dat eten leuk en interessant is. Het doel hiervan is om bij de jonge consument een voedingsbodem te creëren waardoor hij de veelheid aan informatie over voeding en voedsel, afkomstig uit de maatschappij, beter kan plaatsen en beoordelen.

Het programma Smaaklessen® is op twee punten innovatief:

- De ingang 'smaak' wordt gebruikt om voedings- en voedselgerelateerde onderwerpen aan bod te laten komen bij jongeren in de schoolgaande leeftijd. De onderdelen smaak en ervaring krijgen hierbij een grotere rol dan in bestaande programma's.
- Binnen het programma Smaaklessen® wordt, naast het gebruik van bestaande kanalen en netwerken, uitwerking gegeven aan een nieuw implementatietraject. Hierbij wordt kennis over voeding en voedsel, aanwezig bij de Hogere Agrarische Scholen^b, het Voedingscentrum en Wageningen Universiteit, in samenwerking met Pabo-instituten^c, in een integrale aanpak ontsloten, vertaald en benut voor het basis- en voortgezet onderwijs.

Afbeelding 1: Smaaklessen®: een voedingsbodem voor de jonge consument.

- b In dit document wordt de term 'Hogere Agrarische Scholen' gebruikt voor de volgende instellingen: Christelijke Agrarische Hogeschool Dronten, HAS Den Bosch, Hogeschool Larenstein, School of Agriculture & Technology van Hogeschool INHOLLAND en Van Hall Instituut. Voor een aantal van deze instellingen is de genoemde term niet (meer) van toepassing, maar er is hier voor een eenduidige en overkoepelende term gekozen.
- c Pabo = Pedagogische Academie Basisonderwijs. Wanneer in dit document de term 'Pabo' wordt genoemd, wordt hiermee de opleiding tot docent basisonderwijs bedoeld.

1.5 Invulling van Smaaklessen® in het onderwijs

In het basisonderwijs in Nederland wordt gemiddeld 2-3 uur per jaar aan voeding en voedsel besteed (6). Hier wordt voornamelijk invulling aan gegeven via de structurele methodes voor natuuronderwijs of wereldoriëntatie, maar ook via projectmatig materiaal dat beschikbaar wordt gesteld door verschillende instanties (bijlage 2). In het voortgezet onderwijs komen de onderwerpen voeding en voedsel voornamelijk aan bod binnen de vakken verzorging en biologie. De huidige aandacht voor voeding en voedsel binnen het basis- en voortgezet onderwijs is evenwel niet voldoende om de maatschappelijke ontwikkelingen zoals eerder geschetst, te kenteren. Om verandering teweeg te brengen op dit terrein, zal er in het onderwijs structurelere en meer geïntegreerde aandacht moeten komen voor deze onderwerpen. Smaaklessen® moet een handvat gaan vormen voor docenten en andere betrokken partijen in de school en de schoolomgeving om de onderwerpen voeding en voedsel een structurelere plaats in het onderwijsprogramma te geven. Het lesmateriaal voor Smaaklessen® zal zowel in te zetten zijn binnen het reguliere lesprogramma als bij projectonderwijs. Daarnaast geeft het materiaal aanknopingspunten voor gebruik in de schoolomgeving, bijvoorbeeld voor het ontwikkelen van voedingsbeleid, voor activiteiten voor ouderparticipatie of voor aansluiting bij activiteiten tijdens het overblijven en de na-, tussen- of buitenschoolse opvang. Smaaklessen® wordt aangeboden in de vorm van een lespakket, omdat uit het gebruikersonderzoek (§ 1.4) is gebleken dat dit een geschikte vorm is. Aanvullende educatieve materialen worden vooral digitaal beschikbaar gesteld via internet.

1.6 Toekomstverwachting

Het programma Smaaklessen® beoogt een situatie waarin speels en zinnenprikkelend onderwijs over voeding en voedsel duurzaam geïntegreerd is in het onderwijsprogramma van het basisonderwijs, en later ook het voortgezet onderwijs. Jongeren zullen meer geïnteresseerd raken in en meer kennis krijgen van voeding en voedsel, waardoor ze een positievere attitude krijgen ten opzichte van een lekker en verantwoord voedingspatroon. Het streven is dat in de periode tot 2010 10-15% van de basisscholen, en een aantal middelbare scholen, gebruikmaakt van Smaaklessen®. Na deze periode zal er meer bekend zijn over de haalbaarheid van de beoogde resultaten, de effecten, de behoeften van scholen, de (on)mogelijkheden van Smaaklessen® en de beste manier van implementeren en inbedden van Smaaklessen® in het onderwijs. Een verdere uitbreiding naar andere basis- en middelbare scholen kan vervolgens op een efficiënte manier worden gestart.

1.7 Leeswijzer

Het doel van dit voorstel is het beschrijven van het programma Smaaklessen® voor de periode tot eind 2010. De aanleiding van het programma is weergegeven in de inleiding. De doelen en ambities zijn beschreven in hoofdstuk 2. Het programma Smaaklessen® zal bestaan uit drie programmalijnen. Programmalijn 1 wordt besproken in § 3.1, programmalijn 2 in § 3.2 en programmalijn 3 in § 3.3. Gedurende alle programmalijnen zal monitoring en evaluatie plaatsvinden om zowel het proces als de beoogde effecten te onderzoeken, en waar nodig het programma bij te sturen. Het onderzoekstraject wordt besproken in hoofdstuk 4. Het voorstel zal worden afgesloten met kritische

succesfactoren (hoofdstuk 5), de organisatiestructuur (hoofdstuk 6), de activiteiten- en tijdsplanning (hoofdstuk 7) en de benodigde financiële middelen (hoofdstuk 8). Aan het eind van het document vindt u de referentielijst en diverse bijlagen, met daarin additionele informatie.

2 Missie, doelstelling, ambities en beoogde resultaten

2.1 Missie van Smaaklessen[®]

De missie van Smaaklessen[®] is:

Zorgdragen dat jongeren in Nederland meer kennis over en meer interesse hebben in voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit, en over meer vaardigheden beschikken voor het maken van een bewuste voedselkeuze.

Smaaklessen[®] draagt naar verwachting bij aan:

- Afname van het aantal chronische voedingsgerelateerde aandoeningen.
- Vergroten van inzicht in de biologische herkomst van voedsel bij jongeren, waardoor zij bewuster kunnen kiezen voor verantwoorde en duurzame voeding.

Een mogelijk neveneffect van het programma Smaaklessen[®] is dat het inzicht en de interesse in de agrofoodsector zal toenemen, zodat jongeren eerder een opleiding en/of loopbaan binnen deze sector kiezen.

2.2 Doelstelling en ambities van Smaaklessen[®]

De missie van Smaaklessen[®] laat zich vertalen in de doelstelling:

Het via speelse, zinnenprikkelende en ervaringsgerichte lessen in het onderwijsprogramma vergroten van kennis over, interesse in en keuzevaardigheden voor voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit bij jongeren van 4-14 jaar^d.

Smaaklessen[®] heeft hierbij de volgende ambities:

- Jongeren beter in staat stellen om weloverwogen keuzes te maken met betrekking tot die onderdelen van hun eetpatroon waar zij zelf verantwoordelijk voor zijn.
- Lessen over voeding en voedsel een structureler en meer geïntegreerd onderdeel laten zijn van het onderwijsprogramma van (basis)scholen, zowel binnen het lesprogramma als daarbuiten, en de lessen deel uit laten maken van een integrale aanpak met betrekking tot voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit richting het (basis)onderwijs.
- Het programma voor een belangrijk deel implementeren via een nieuw kennis-overdrachtsysteem. Hierbij zullen studenten van de Hogere Agrarische Scholen samen met Pabo-studenten kennis over voedings- en voedselgerelateerde onderwerpen van betreffende instellingen overdragen naar andere typen onderwijs.

^d Deze doelstelling wordt in programmalijn 2 verder gespecificeerd, waarbij een keuze gemaakt wordt uit verschillende determinanten van gedrag, zoals kennis, interesse, vaardigheden, eigen effectiviteit, discipline en intentie.

- Het zwaartepunt van het programma Smaaklessen® leggen bij het basisonderwijs. Daarnaast wordt er onderzoek gedaan naar mogelijkheden en wensen voor uitbreiding naar andere onderwijsvormen, zoals het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs.
- Het programma een dynamisch en organisch karakter geven, waardoor steeds nieuwe organisaties en gebruikers aan kunnen haken. Deze olievlekwerking zorgt voor een goede aansluiting van het programma bij de wensen vanuit het onderwijs en voor een goede inbedding in onderwijs en maatschappij.

2.3 Beoogde resultaten

Het in dit voorstel beschreven programma Smaaklessen® loopt tot eind 2010. Aan het eind van het programma worden de volgende resultaten beoogd:

- Op leerlingniveau: leerlingen hebben meer kennis van en meer interesse in, en daardoor een positievere attitude ten opzichte van voeding en voedsel.
- De genoemde determinanten zijn voorlopig. De verdere invulling zal vorm krijgen tijdens het vooronderzoek van het onderzoekstraject (§ 4.2.1).
- Op schoolniveau: Smaaklessen® wordt op ten minste 10-15% van de 7571 basisscholen (7) uitgevoerd – dit wil zeggen dat op deze scholen een acceptabel aantal smaaklessen (minimaal 2-3 kernlessen, met daarnaast een streven naar zoveel mogelijk aanvullende lessen) per jaar per klas wordt gegeven.
- Op landelijk niveau:
 - Landelijke bekendheid voor Smaaklessen®.
 - Een solide netwerk van relevante organisaties rondom Smaaklessen®.

3 Programma Smaaklessen®

In het programma Smaaklessen® zijn drie programmalijnen te onderscheiden. Programmalijnen 1 en 2 lopen parallel aan elkaar, tot en met april 2007. Het resultaat van deze programmalijnen is een uitgewerkt plan waarin wordt beschreven hoe de implementatie van Smaaklessen® in het basisonderwijs, en later mogelijk het voortgezet onderwijs, vorm zal krijgen. De uitvoering van dit implementatieplan zal plaatsvinden vanaf september 2007 tot eind 2010, in programmalijn 3.

Hieronder wordt kort de inhoud van de drie programmalijnen beschreven. In §3.1 tot en met §3.3 worden de activiteiten uitgebreider behandeld.

Programmalijn 1 bestaat uit:

- Ontwikkeling van een integraal, speels en zinnenprikkelend lespakket over voeding en voedsel voor het basisonderwijs.
- Uitvoering van regionale pilots door de Hogere Agrarische Scholen en Wageningen Universiteit. Deze trajecten richten zich op:
 - Verkennen, ontwikkelen en toepassen van verschillende implementatiemethodieken.
 - Opbouw van regionale netwerken.
 - Opzet van een ICT-infrastructuur.

Programmalijn 2 bestaat uit activiteiten die in aanvulling op programmalijn 1 nodig zijn om tot een uitgewerkt implementatieplan te komen. In §3.2 wordt een eerste opzet beschreven van het implementatieplan. Per onderdeel worden de activiteiten beschreven die moeten worden uitgevoerd en de zaken die nader moeten worden onderzocht om het plan verder uit te kunnen werken. In de opzet komen de volgende onderdelen aan bod:

- Mogelijkheden voor implementatie van Smaaklessen® in het basisonderwijs.
- Mogelijkheden voor implementatie van Smaaklessen® in het voortgezet onderwijs.
- Uitbreiding van regionale netwerken en opzetten van regionale steunpunten.
- Aansluiting bij bestaande initiatieven en netwerken.
- Verankering van onderwijs over voeding en voedsel in het onderwijsprogramma.
- Communicatie en promotie.

Programmalijn 3 gaat van start in september 2007 en bestaat uit de uitvoering van het implementatieplan van Smaaklessen®, zoals opgesteld na afloop van programmalijnen 1 en 2.

3.1 Programmalijn 1

Programmalijn 1 bestaat uit de ontwikkeling van lesmateriaal voor het basisonderwijs en uit de uitvoering van diverse pilots voor het programma Smaaklessen[®] door een aantal hogere onderwijsinstellingen. De producten die worden ontwikkeld en de ervaringen die worden opgedaan in deze fase zijn van belang voor het verdere verloop van het programma en voor de uitwerking van het implementatieplan.

3.1.1 Ontwikkeling van educatief materiaal voor het basisonderwijs

Voordat een start wordt gemaakt met de implementatie van Smaaklessen[®], wordt het huidige educatieve materiaal, zoals ontwikkeld in het project 'Wereldsmaken' en getest in het gebruikersonderzoek (zie §1.4), herzien en wordt een nieuw lespakket ontwikkeld. Het nieuwe lespakket zal in eerste instantie alleen gericht zijn op het basisonderwijs. Bij het herzien van het lesmateriaal zijn verschillende organisaties betrokken, namelijk het Voedingscentrum, Wageningen Universiteit, SLO (Stichting Leerplanontwikkeling), NIGZ (Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie), het basisonderwijs zelf, en (een) nader te identificeren lesmateriaalontwikkelaar(s). Het materiaal zal bestaan uit zowel schriftelijk als digitaal lesmateriaal, en wordt aangevuld met gebruiksmaterialen voor proefjes.

Smaaklessen[®] staat voor het ervaren van eten. Het lesmateriaal wordt daarom voor het grootste deel ingevuld met zintuiglijke onderwerpen, zoals het proeven, zien, voelen, ruiken en horen van eten. Dit moet kinderen prikkelen en stimuleren om meer te willen leren over voeding en voedsel. Het ervaren van eten alleen is echter niet voldoende om kinderen tot weloverwogen keuzes met betrekking tot hun voedselpatroon te laten komen. Naast deze zintuiglijke lessen komen daarom binnen Smaaklessen[®] ook bredere onderwerpen aan bod. Deze aanvullende onderwerpen zijn vooral gericht op thema's waarmee bij de jeugd gezondheidswinst behaald kan worden: meer groente en fruit, goede balans tussen voeding en bewegen, kennis over de voedselketen en voedselkwaliteit, voedselbereiding en de invulling van eetmomenten op school en thuis. De lessen hebben altijd een ervaringsgericht karakter.

Het basisonderwijs krijgt vanuit veel verschillende organisaties aanbiedingen voor aanvullend (projectmatig) lesmateriaal en thematische activiteiten, ook binnen het domein voeding en voedsel. Bij de ontwikkeling van lesmateriaal voor Smaaklessen[®] moet rekening worden gehouden met de beperkte tijd die er in het onderwijs is voor deze aanvullende activiteiten en met de behoeften en wensen die er zijn voor de inhoud van dit aanvullende lesmateriaal. Binnen het gebruikersonderzoek zijn verschillende wensen en randvoorwaarden voor het lesmateriaal van Smaaklessen[®] geïdentificeerd. De voornaamste zijn:

- Het inzetten van het educatieve materiaal mag niet te veel tijd kosten en moet leiden tot taakverlichting van de docent; de lessen moeten een korte voorbereidingstijd hebben en het materiaal moet bestaan uit kant-en-klare lesbeschrijvingen.

- Het educatieve materiaal moet aansluiten bij de kerndoelen en de eigen doelstellingen van scholen. Daarnaast moet het zoveel mogelijk aansluiten bij bestaande vakken en leermethoden, zoals het ‘Nieuwe Leren’ en het competentiegericht leren. Competenties waarop binnen Smaaklessen® de nadruk ligt, zijn sociaal-emotionele, zintuiglijke en cognitieve competenties.
- Het educatieve materiaal moet breed toepasbaar zijn. Binnen het reguliere lesprogramma moeten de lessen aansluiten bij bestaande vakken, maar ook projectmatig in te zetten zijn. Daarnaast moet het materiaal aanknopingspunten bieden voor activiteiten buiten het lesprogramma.
- De lessen mogen niet te uitgebreid zijn. Docenten moeten zich naast de kernlessen naar eigen behoefte verder kunnen verdiepen in bepaalde onderwerpen. Mogelijkheden hiervoor kunnen worden vermeld in het lesmateriaal.
- Om te voorkomen dat docenten vanuit te veel organisaties aanbiedingen krijgen van lesmateriaal over voeding en voedsel, moeten Smaaklessen® een onderdeel gaan vormen van een integraal pakket waarin alle voor het onderwijs relevante voedings- en voedselthema’s aan de orde komen. Het Voedingscentrum ontwikkelt hiervoor het concept Smaak+. Binnen dit concept worden richtlijnen met betrekking tot relevante voedings- en voedselthema’s, opgesteld door de Wereldgezondheidsorganisatie (8), gecombineerd met de in het onderwijs te behalen competenties, zoals beschreven door SLO (9).

3.1.2 Leertrajecten voor Smaaklessen®

Wageningen Universiteit, het Voedingscentrum en de vijf Hogere Agrarische Scholen zijn in het kader van het programma Smaaklessen® verenigd in een solide netwerk. Reden voor samenwerking is dat binnen deze instellingen kennis over (voeding en) voedsel wordt gegenereerd en/of gedoceerd. Om deze kennis beschikbaar te stellen voor een breder publiek, en specifiek voor jongeren, wordt het programma Smaaklessen® als instrument ingezet. De betreffende kennis kan direct of via Pabo-instellingen (of lerarenopleidingen) worden overgedragen naar het basisonderwijs (of voortgezet onderwijs).

Elk van de zes genoemde onderwijsinstellingen is in september 2005 in de regio van start gegaan met een project waarin mogelijkheden worden onderzocht voor de verdere vormgeving, ontwikkeling en uitvoering van het programma Smaaklessen®. De projecten lopen tot en met februari 2007. Het Voedingscentrum heeft binnen deze projecten een adviserende rol. Het ministerie van LNV heeft ter ondersteuning van deze projecten gelden beschikbaar gesteld vanuit de Regeling Innovatie Groen Onderwijs (RIGO). De vijf projecten op de Hogere Agrarische Scholen richten zich op het verkennen van mogelijkheden voor implementatie van Smaaklessen® op én via verschillende onderwijsinstellingen. Het project van Wageningen Universiteit richt zich op de ontwikkeling van een gezamenlijke ICT-infrastructuur. Binnen alle projecten worden regionale netwerken opgebouwd met diverse (onderwijs)instellingen.

Hieronder worden de verschillende projecten beschreven. De leerervaringen uit de projecten dragen bij aan de invulling van het implementatieplan voor het programma Smaaklessen®.

Smaaklessen@HASDB (HAS Den Bosch)

Smaaklessen@HASDB verkent en ontwikkelt mogelijkheden voor de implementatie van Smaaklessen® via HAS Den Bosch en Pabo Den Bosch naar het basisonderwijs. Pabo-studenten worden door HAS-studenten bijgeschoold over voeding en voedsel, waarna zij met een kennisbasis lessen over voeding en voedsel kunnen geven in het basisonderwijs.

Het project geeft uitwerking aan de volgende leerervaringen:

- Verkennen van effectieve en haalbare mogelijkheden voor kennisexport van HAS Den Bosch, via Pabo Den Bosch naar het basisonderwijs.
- Inventariseren van mogelijkheden tot samenwerking met onderwijsbegeleidingsdiensten.
- Ontwikkelen en testen van een leerarrangement Smaaklessen® op HAS Den Bosch en Pabo Den Bosch.

In het project wordt samengewerkt met Pabo Den Bosch, verschillende basisscholen en onderwijsbegeleidingsdiensten.

Smaaklessen Noord (Van Hall Instituut)

Smaaklessen Noord verkent en ontwikkelt mogelijkheden voor het overdragen van kennis vanuit de opleiding voedingsmiddelentechnologie (VMT) van Van Hall Instituut, via regionale Pabo's naar het basisonderwijs. Pabo-studenten worden door VMT-studenten bijgeschoold over voeding en voedsel, waarna zij met een kennisbasis lessen over betreffende onderwerpen kunnen geven in het basisonderwijs. Daarnaast zullen VMT-studenten in samenwerking met Pabo-studenten het Smaaklespakket, zoals getest in het gebruikersonderzoek, beoordelen en suggesties geven voor aanpassing. Het project geeft uitwerking aan de volgende leerervaringen:

- Onderzoeken of VMT-studenten kunnen inschatten wat een Pabo-student aan kennis nodig heeft om lessen over voeding en voedsel te kunnen geven in het basisonderwijs.
- Onderzoeken of VMT-studenten in staat zijn om Pabo-studenten te motiveren en te scholen.
- Onderzoeken of student-studentscholing (ofwel peer education) een extra dimensie geeft aan het programma Smaaklessen®.
- Onderzoeken welke rol docenten van beide instituten binnen deze student-student-scholing dienen te spelen.
- Onderzoeken of deze methodiek ook toepasbaar is op maatschappelijke problemen, zoals racisme (studenten theologie of maatschappelijk werk met Pabo-studenten) of geweld (studenten politieacademie met Pabo-studenten).
- Onderzoeken van de optimale samenstelling van het Smaaklespakket.

In het project wordt samengewerkt met regionale Pabo's, te weten Hanze Hogeschool, Hogeschool Drenthe, Christelijke Hogeschool Noord, Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, en het basisonderwijs.

Smaaklessen@Larenstein (Hogeschool Larenstein)

Smaaklessen@Larenstein verkent en ontwikkelt mogelijkheden voor het overdragen van kennis over voeding en voedsel van Hogeschool Larenstein naar de havo-richting van het voortgezet onderwijs. Studenten van de opleiding levensmiddelentechnologie ontwikkelen en testen lesmateriaal voor het voortgezet onderwijs. Daarnaast onderzoeken ze, in samenwerking met het Voedingscentrum en deelnemers vanuit het voortgezet onderwijs, hoe en wanneer dit lesmateriaal het beste ingezet kan worden. Het project geeft uitwerking aan de volgende leerervaringen:

- Onderzoeken welke factoren van belang zijn bij het ontwikkelen en implementeren van lesmateriaal over voeding en voedsel voor het voortgezet onderwijs.
- Opstellen van aanbevelingen voor de toekomst van het programma Smaaklessen® in het voortgezet onderwijs.

In het project wordt samengewerkt met: voortgezet onderwijs, Groenhorst Ede, AOC Oost, bedrijfsleven en vwo-campus van Wageningen Universiteit.

De Smakelaar (CAH Dronten)

De Smakelaar geeft invulling aan het verbreden van de aandacht voor voedings- en voedselgerelateerde onderwerpen naar activiteiten buiten het onderwijscurriculum. Het project richt zich op de schoolkantine van CAH Dronten en beoogt zowel de leerlingen als de schoolorganisatie en beleidsmakers bewuster om te laten gaan met voeding en voedsel. Er wordt getracht om een verandering teweeg te brengen in de organisatiecultuur van CAH Dronten om zodoende structurele veranderingen in het kantinebeleid te kunnen realiseren. Bij succes kan een dergelijke aanpak ook in andere onderwijsinstellingen worden toegepast.

Het project geeft uitwerking aan de volgende leerervaringen:

- Onderzoeken welke factoren van belang zijn bij het structureel implementeren van (kantine)activiteiten op onderwijsinstellingen.
- Onderzoeken van mogelijkheden tot bekijken van dergelijke activiteiten op lange termijn.
- Opstellen van aanbevelingen voor uitbreiding van de activiteiten naar (kantines van) andere onderwijsinstellingen.

In het project wordt samengewerkt met onderwijsinstellingen van de Aeres-groep, Pabo Almere, STOAS en Eurotoques.

Smaaklessen INHOLLAND (School of Agriculture & Technology)

De School of Agriculture & Technology van Hogeschool INHOLLAND onderzoekt hoe Smaaklessen® een structurele plek kan krijgen in het curriculum van de voedselgerelateerde opleidingen binnen deze instelling.

Het project geeft uitwerking aan de volgende leerervaringen:

- Onderzoeken van mogelijkheden om Smaaklessen® structureel in te bedden in het curriculum van de voedselgerelateerde opleidingen van INHOLLAND.
- Onderzoeken hoe deze mogelijkheden te vertalen zijn naar relevante opleidingen van andere instellingen.

- Onderzoeken hoe de praktijkcase Smaaklessen® kan dienen als mogelijkheid voor de invulling van een didactische aantekening die doorstroommogelijkheden biedt naar STOAS.

Porta(a)l Smaaklessen® (Wageningen Universiteit)

Porta(a)l Smaaklessen® richt zich op het opzetten van een gezamenlijke ICT-infrastructuur. Deze infrastructuur bestaat uit de volgende onderdelen:

Projectruimte

De projectruimte is een digitale werkruimte voor alle projectleden en uitvoerenden van de regionale projecten. Het doel van de projectruimte is om kennis en ervaringen die worden opgedaan en producten die worden ontwikkeld tijdens deze projecten, uit te wisselen. Mogelijke producten zijn achtergrondinformatie, tussentijdse resultaten, rapportages en ontwikkelde leselementen. De projectruimte wordt ondergebracht bij Livelink van Groen Kennisnet.

Website

De website wordt één van de externe communicatiekanalen van het programma Smaaklessen®. De site is bedoeld voor alle mogelijke gebruikers. De site zal gaan bestaan uit een leerlingensite met ideeën voor proefjes, weetjes, interactieve webapplicaties, etcetera. Daarnaast wordt er een docenten/instructeursite ontwikkeld. Een belangrijke rol van de docentensite is weggelegd voor interactieve ervaringsuitwisseling. De website is vrij toegankelijk en zal nationaal bekend worden gemaakt. Omdat het materiaal voor diverse onderwijsvormen geschikt is, is het denkbaar dat maatschappelijke organisaties zoals scouting en buurt- en clubhuizen de materialen ook zullen gebruiken voor hun doeleinden. De website wordt ontwikkeld in samenwerking met Stichting Kennisnet.

Uitwisseling van kennis en ervaring

Om optimaal te leren van de ervaringen uit bovengenoemde regionale projecten en om gezamenlijk voort te kunnen bouwen op deze ervaringen, is communicatie tussen de projecten en afstemming van de individuele projecten met het brede programma Smaaklessen® onontbeerlijk. Wageningen Universiteit heeft hierin een coördinerende rol vanwege haar huidige regierol in het programma en vanwege haar expertise op het gebied van kennisoverdracht in de vorm van mobiele practica (10). De samenwerking tussen de projecten zal op de volgende manieren uitwerking krijgen:

- Op gezette tijden worden zogenaamde ‘rondetafelbijeenkomsten’ georganiseerd waarin uitwisseling van kennis en ervaringen plaatsvindt.
- Leden van het huidige programmateam Smaaklessen® hebben, waar mogelijk, plaats in de stuurgroepen van de regionale projecten, zodat de samenhang tussen de projecten bewaakt kan worden en kan worden bijgestuurd waar nodig.

3.2 Programmalijn 2

Programmalijn 2 bestaat uit activiteiten die, in aanvulling op programmalijn 1, nodig zijn om tot een uitgewerkt implementatieplan voor het programma Smaaklessen® te komen. In dit hoofdstuk wordt een eerste opzet van dit plan beschreven. In §3.2.1 worden mogelijkheden voor implementatie van Smaaklessen® in het basisonderwijs

beschreven, met daarbij de rol van relevante organisaties. In §3.2.2 wordt hetzelfde gedaan voor implementatie in het voortgezet onderwijs. Vervolgens worden activiteiten beschreven die aanvullend op het bovenstaande nodig zijn om verankering van Smaaklessen® te realiseren. Hierbij valt te denken aan het uitbreiden van het landelijke netwerk van relevante organisaties, het creëren van maatschappelijk draagvlak en het opzetten van een communicatie- en promotieplan.

3.2.1 Implementatie van Smaaklessen® in het basisonderwijs

Het beoogde doel van het programma is dat eind 2010 op 10-15% van de basisscholen Smaaklessen® op een systematische manier wordt ingezet. Dit wil zeggen dat:

- Smaaklessen® op deze scholen herhaaldelijk wordt ingezet; minimaal 2-3 kernlessen per jaar per klas (met een evenredige verdeling van de lessen over de drie bouwen). Naast deze kernlessen wordt gestreefd naar een zo hoog mogelijke frequentie van aanvullende lessen.
- Deelnemende scholen worden begeleid en ondersteund bij het geven van de lessen en bij de inbedding van de lessen in het onderwijsprogramma.

Implementatie van Smaaklessen® op deze scholen bestaat in eerste instantie uit het selecteren, werven, enthousiasmeren en committeren van (docenten van) de scholen. Deelnemende scholen ontvangen het lespakket. Als aanvulling hierop worden de scholen gevraagd om deel te nemen aan een begeleidingstraject. Dit traject is tweeledig: ten eerste bestaat het uit een monitoring- en een evaluatieonderdeel, waarbij zowel het implementatieproces als de beoogde effecten van het programma worden geëvalueerd. De invulling van dit onderzoekstraject is beschreven in hoofdstuk 4. Daarnaast bestaat het begeleidingstraject uit directe begeleiding voor scholen/docenten door een (regionaal) steunpunt. Deelnemers kunnen hier terecht met vragen en onduidelijkheden.

Naast scholen die bij het inzetten van Smaaklessen® worden begeleid en ondersteund, zal er binnen het programma ruimte worden opengelaten voor scholen die graag snel, desnoods zonder begeleiding, met het lespakket van Smaaklessen® aan de slag willen. Deze scholen en andere geïnteresseerden krijgen de mogelijkheid om het lespakket via vrije verkoop aan te schaffen voor een bedrag van ongeveer € 50 tot € 100.

Er zijn veel verschillende partijen die een rol zouden kunnen spelen bij de implementatie van Smaaklessen®. Een overzicht van deze organisaties is te vinden in bijlage 3. Hieronder wordt een opzet gegeven waarin van de voornaamste partijen hun mogelijke rol bij de implementatie van Smaaklessen® in het basisonderwijs wordt beschreven. Binnen de tekst is onderscheid gemaakt tussen drie typen organisaties binnen het implementatietraject, waarbij de focus ligt op het innovatieve kennisoverdrachtsysteem, waarin kennis over voeding en voedsel vanuit de Hogere Agrarische Scholen via Pabo-instellingen overgedragen wordt naar het basisonderwijs. Aanvullend zijn ook andere kanalen en netwerken beschreven. De drie typen organisaties zijn:

- Instellingen met kennis over voeding & gezondheid en/of voedsel & kwaliteit.
- Organisaties voor kennisoverdracht naar het basisonderwijs.
- Faciliterende organisaties.

Instellingen met kennis over voeding & gezondheid en/of voedsel & kwaliteit

Overdracht van kennis over voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit is een kern-element binnen het programma. Deze kennis is onder andere aanwezig bij de voedings- en voedselgerelateerde opleidingen van diverse hogere onderwijsinstellingen. Een belangrijke maatschappelijke doelstelling van deze instellingen is om kennis efficiënt te benutten en over te dragen naar de Nederlandse bevolking. Het programma Smaaklessen® kan hiervoor als instrument worden gebruikt.

In de regionale projecten, zoals beschreven in §3.2.1, onderzoeken en ontwikkelen de Hogere Agrarische Scholen, vanuit de voedings- en voedselgerelateerde opleidingen, mogelijkheden voor implementatie van Smaaklessen® op én via diverse onderwijsinstellingen. Naast de opleidingen van deze onderwijsinstellingen kunnen vergelijkbare trajecten ook worden ontwikkeld voor andere voedings- en voedselgerelateerde opleidingen, bijvoorbeeld 'Voeding en Diëtetiek' en 'Food & Business'.

Om een continue kennisexport vanuit de voedings- en voedselgerelateerde opleidingen te garanderen, moet binnen het curriculum van deze opleidingen ruimte worden gecreëerd voor deze kennisexport. Hieronder wordt een aantal mogelijkheden beschreven hoe dit ingebed zou kunnen worden in het curriculum van de opleidingen. Hogeschool INHOLLAND onderzoekt in programmalijn 1 de haalbaarheid van enkele van deze mogelijkheden.

- Studenten van de betreffende opleidingen worden gefaciliteerd om een vrij studieprogramma binnen de kaders van de opleiding te volgen. Binnen de opleiding wordt de praktijkcase Smaaklessen® ingezet als onderdeel van de vrije ruimte, ter kennismaking met didactiek en als oriëntatie op een didactische aantekening voor het basis- dan wel voortgezet onderwijs.
- Het hoger (voedselgerelateerde) onderwijs stelt in samenwerking met STOAS gezamenlijke doorstroomprofielen naar een didactische aantekening op. De praktijkcase Smaaklessen® – waarin de student experimenteert met onderwijs- en kennisoverdrachtsituaties – levert hiervoor een vrijstelling op.
- Studenten en docenten van voedselgerelateerde opleidingen organiseren bijstellingen voor Pabo-docenten en -studenten en voor basisschooldocenten over (verdiepende) voedings- en voedselgerelateerde onderwerpen.

Organisaties voor kennisoverdracht naar het basisonderwijs

Voor de overdracht van kennis over voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit naar het basisonderwijs, zijn intermediaire partijen nodig. Binnen het programma Smaaklessen® zijn hiervoor twee groepen geïdentificeerd, namelijk Pabo-studenten en koks. Pabo-studenten zorgen ervoor dat kennisoverdracht op een didactisch verantwoorde manier kan plaatsvinden. Koks hebben kennis over voeding en voedsel vanuit de praktijk, waardoor zij goede ambassadeurs voor kennisoverdracht zijn.

Pabo-studenten

Op de 42 Pabo's in Nederland worden toekomstige docenten voor het basisonderwijs opgeleid. Door deze generatie docenten te betrekken bij Smaaklessen®, wordt bij hen ook een voedingsbodem gecreëerd en wordt een solide basis voor continuïteit ingebouwd in het programma. Door Smaaklessen® via Pabo-studenten naar basisschool-docenten en andere betrokken personeelsleden en vrijwilligers in het basisonderwijs over te brengen, en hen op die manier te enthousiasmeren, ligt het in de lijn der verwachting dat het programma meer steun krijgt vanaf de werkvloer. Deze aanpak zal leiden tot een verhoogde vraag naar Smaaklessen®. Daarnaast hebben Pabo's toegang tot een groot netwerk aan basisscholen, waardoor een groot aantal basisscholen bereikt kan worden. Om Pabo-studenten beter in staat te stellen om Smaaklessen® toe te passen in het basisonderwijs, krijgen zij de mogelijkheid om via bijscholingen vanuit de voedings- en voedselgerelateerde opleidingen meer kennis over voeding en voedsel te verwerven.

Smaaklessen® kunnen op verschillende manieren door Pabo-studenten worden toegepast in het basisonderwijs:

- Als onderdeel van een stage.
- Als onderdeel van een afstudeeropdracht.
- Als betaalde opdracht, uitgevoerd in een vorm die vergelijkbaar is met die van de mobiele practica van Wageningen Universiteit, waarin studenten kortdurende experimenten op middelbare scholen uitvoeren binnen de kennisgebieden van de universiteit (10).

In programmalijn 1 wordt tijdens de regionale pilots onderzocht of kennisoverdracht via Pabo's haalbaar is en welke mogelijkheden voor overdracht van Smaaklessen® naar het basisonderwijs het meest geschikt zullen zijn.

Koks

Koks en koks in opleiding kunnen een uitstekende rol vervullen als ambassadeur van Smaaklessen® op scholen. Koks weten veel van eten en vinden het vaak leuk en nuttig om hun kennis over te brengen op jongeren. EuroToques is een Europese vereniging van topkoks. De Nederlandse tak van EuroToques is al in 1994 begonnen met het geven van 'smaaklessen' op basisscholen, en wil deze lessen graag voortzetten. Daarnaast organiseert EuroToques elk jaar de 'Week van de smaak', waarbij Smaaklessen® zou kunnen aansluiten door in die week diverse activiteiten te organiseren voor het onderwijs. In programmafase 2 wordt een inventarisatie gemaakt van de verschillende koksverenigingen en koksopleidingen, en zullen netwerkgesprekken worden gevoerd om een eventuele structurele rol van koks als ambassadeurs van Smaaklessen® te onderzoeken en uit te werken.

Faciliterende organisaties

Er zijn veel organisaties en netwerken rond en in de periferie van het (basis)onderwijs die kunnen meehelpen bij de implementatie van Smaaklessen®. Hieronder worden de belangrijkste organisaties en netwerken op het gebied van schoolbegeleiding, onder-

wijsondersteuning en ondersteuning bij gezondheidsthema's in het onderwijs genoemd. Ook wordt weergegeven hoe Smaaklessen® op hun activiteiten kan aanhaken.

Onderwijsbegeleidingsdienst

De onderwijsbegeleidingsdienst (OBD) in Nederland voorziet scholen van adviezen. Dit gebeurt meestal op opdrachtbasis, onder meer op het gebied van ICT en onderwijs, kwaliteitszorg in het onderwijs en onderwijskansen. Nederland telt 34 OBD-vestigingen, regionaal verspreid over het land. In sommige regio's houdt de OBD zich niet bezig met thema's rondom gezondheid, en dus niet met voeding en voedsel. In die regio's zijn deze onderwerpen meestal gedelegeerd naar de Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD). In programmalijn 2 wordt onderzocht in welke regio's de OBD zich wel bezighoudt of wil bezighouden met voeding en voedsel, en hoe Smaaklessen® bij deze activiteiten kan aanhaken.

Pedagogische Studiecentra en Stichting Leerplanontwikkeling

Er bestaan in Nederland drie pedagogische studiecentra, te weten het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS), het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum (CPS) en het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC). Deze centra houden zich bezig met het adviseren en ondersteunen van het onderwijs, bijvoorbeeld door middel van bijscholingen en workshops.

Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) richt zich op de duurzaamheid en de inhoudelijke kwaliteit van het onderwijs. SLO zet bijvoorbeeld per vakgebied een leerplan uit voor de gehele periode waarin jongeren naar school gaan (4-18 jaar). Per leerjaar is op basis van de cognitieve en sociale vaardigheden van kinderen aangegeven welke thema's er behandeld kunnen worden (9).

Bovengenoemde organisaties kunnen gezamenlijk een rol spelen in het opzetten van een structuur voor het organiseren van bijscholingen en workshops voor Smaaklessen®.

Gemeentelijke Gezondheidsdienst

De Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD) heeft een taak in wijsondersteuning van basis- en voortgezet onderwijs op het gebied van gezondheid. De GGD biedt vaak gratis leskisten aan over voeding en voedsel aan scholen. Ook ondersteunt ze scholen bij het helder maken van prioriteiten rondom gezondheid op school, de uitvoering van voedingsprojecten en de ontwikkeling van voedingsbeleid op school. Binnen het programma Smaaklessen® kan de GGD een belangrijke rol spelen bij de ondersteuning en begeleiding van scholen bij het gebruik van de lessen. De exacte invulling van deze rol hangt onder andere af van de inhoud en samenstelling van het lespakket. Daarnaast moet rekening worden gehouden met de eigen invulling en prioriteiten van de individuele GGD'en.

Netwerk Gezonde School

Het Netwerk Gezonde School is een samenwerkingsverband tussen negen gezondheidsbevorderende instellingen[°] en richt zich op het bevorderen van gezondheid en veiligheid op scholen. Het NIGZ is trekker van dit netwerk en het Voedingscentrum is verantwoordelijk voor de thema's voeding, voedsel en gezondheid.

Het netwerk beoogt drie doelen:

- Het vergroten van de samenhang in vraaggestuurd aanbod aan scholen door het versterken van de samenwerking op landelijk, regionaal en lokaal niveau.
- Het bevorderen van de kwaliteit van producten op het gebied van de Gezonde School en het verhogen van de gebruikersfrequentie van (effectief bewezen) methoden en pakketten.
- Het versterken van de informatievoorziening en kennisdeling over het begrip Gezonde School naar het onderwijs en intermediairs.

Bij het Netwerk Gezonde School is veel expertise aanwezig over het ontwikkelen en implementeren van educatief materiaal. De organisaties in het netwerk, voornamelijk het NIGZ, kunnen binnen het programma Smaaklessen[°] adviseren bij:

- De aanpassing van het lespakket, voornamelijk met betrekking tot aansluiting bij de behoeften in het onderwijs (zie §3.1.1).
- Het opzetten van een begeleidingstraject voor scholen bij het inzetten van Smaaklessen[°].
- Het verder uitbreiden van regionale netwerken met relevante organisaties.

Regionale steunpunten

De exploitatie van het programma Smaaklessen[°] zal zoveel mogelijk regionaal georganiseerd worden, zodat logistieke, inhoudelijke, netwerk- en promotieactiviteiten zo efficiënt mogelijk kunnen worden uitgevoerd. Deze regionale steunpunten zullen, onder aansturing van het landelijke programmateam, activiteiten in de verschillende regio's verzorgen. Binnen deze regionale steunpunten kunnen alle bovengenoemde organisaties naast elkaar actief zijn. Bovendien zal er ruimte zijn voor andere (regionale) organisaties die kunnen ondersteunen of faciliteren in het implementatietraject. Hierbij valt te denken aan gemeentes, provincies, bedrijven, et cetera. Het programma 'Verbreding Techniek in het Basisonderwijs' van het platform Bèta en Techniek maakt ook gebruik van regionale steunpunten (11). In programmalijn 2 wordt mogelijk aansluiting bij activiteiten van dit programma onderzocht.

3.2.2 Implementatie van Smaaklessen[°] in het voortgezet onderwijs

De organisaties die een rol spelen bij de implementatie van Smaaklessen[°] in het basisonderwijs kunnen veelal ook een rol spelen bij de implementatie in het voortgezet onderwijs. In plaats van Pabo-studenten, kunnen studenten van de lerarenopleidingen worden ingezet als intermediair voor overdracht van kennis. Het voortgezet onderwijs heeft, in tegenstelling tot het basisonderwijs, geen onderwijsbegeleidingstructuur. Aangezien het voortgezet onderwijs disciplinegericht is opgezet, zal het programma Smaaklessen[°] zich moeten richten op die vakken waar onderwijs over voeding en voedsel aan bod komt, zoals bij de vakken biologie en/of verzorging.

[°] Het Netwerk Gezonde School bestaat uit: Stichting Voor Roken (STIVORO), Schorer Stichting, Soa Aids Nederland, Trimbos-instituut, Nederlands Instituut voor Sport en Beweging (NISB), Rutgers Nisso Groep, Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie (NIGZ), Stichting Voedingscentrum en Stichting Consument en Veiligheid.

Hogeschool Larenstein onderzoekt in programmalijn 1 mogelijkheden voor kennisoverdracht over voeding en voedsel naar de havo-richting van het voortgezet onderwijs. Daarnaast is InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster in samenwerking met de Cito-groep bezig met een project dat zich richt op lessen over voeding voor de onder- en bovenbouw van het vmbo. Dit project 'ZESL' moet in januari 2006 van start gaan (12). In programmalijn 2 wordt mogelijke aansluiting bij dit project onderzocht.

3.2.3 Uitbreiden van netwerk en het creëren van een breed maatschappelijk draagvlak

Voor optimale implementatie en inbedding van Smaaklessen® in het onderwijs en voor verbreding van het maatschappelijke draagvlak voor Smaaklessen®, is het noodzakelijk om een groot netwerk van organisaties rondom het programma op te bouwen. In de periode januari-april 2005 is al een start gemaakt met het opbouwen van een dergelijk netwerk. Dit heeft geresulteerd in de bijeenkomst 'Voedsel, van smaakvol naar bewust en gezond?'. Tijdens deze bijeenkomst zijn met de betrokken netwerkpartijen de eerste plannen voor Smaaklessen® besproken (bijlage 1). De belangrijkste conclusies met betrekking tot samenwerking ten behoeve van Smaaklessen® waren:

- De genodigde organisaties zullen, samen met het programmateam Smaaklessen® en het ministerie van LNV, een voedingsbodem creëren om het mogelijk te maken de geschetste problematiek aan te pakken.
- De aanwezige partijen hebben zich bereid verklaard om gezamenlijk het initiatief van Smaaklessen® te ondersteunen en verder uit te breiden.
- Gedurende het programma moeten deuren worden opengehouden voor andere departementen, branche- en productpromotieorganisaties en anderen om aan te haken.

In programmalijn 2 zal door het voeren van gesprekken het netwerk nog verder worden uitgebreid met relevante actoren. Naast het vergroten van het maatschappelijke draagvlak heeft netwerkuitbreiding de volgende doelen:

- Aansluiting bij vergelijkbare initiatieven en netwerken, waardoor bestaande expertise en netwerken zo goed mogelijk worden benut.
- Het zoeken van publiek-private (co)financierders voor (onderdelen van) het programma.
- Het beschikbaar stellen van materialen, expertise en/of infrastructuur voor het programma door bijvoorbeeld productpromotieorganisaties, bibliotheken van onderwijsinstellingen, bedrijven, et cetera.

3.2.4 Verankering van onderwijs over voeding en voedsel in het onderwijsprogramma

Het programma Smaaklessen® streeft uiteindelijk naar een situatie waarin onderwijs over voeding en voedsel, volgens het concept Smaaklessen®, duurzaam en landelijk geïntegreerd is in het basisonderwijs, en mogelijk ook in het voortgezet onderwijs. Een verandering van het curriculum of van de kerndoelen van het basisonderwijs is erg

complex en zal op korte termijn niet behaald worden. Voor een duurzame integratie in het basisonderwijsprogramma moet Smaaklessen[®] daarom zoveel mogelijk aansluiten bij de bestaande kerndoelen.

Daarnaast kan vanuit het programma een sterke lobby plaatsvinden naar de overheid om met aanvullende richtlijnen voor de thema's voeding & gezondheid en voedsel & kwaliteit in het basisonderwijs te komen. In programmalijn 2 zullen gesprekken gevoerd worden met diverse relevante overheidspartijen, waaronder het ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (OC&W), om de mogelijkheden voor verankering van Smaaklessen[®] in het landelijke, regionale en lokale onderwijsbeleid verder te onderzoeken. Ook met het management van (basis)scholen, bijvoorbeeld de vereniging van schoolmanagers, zal overleg plaatsvinden over verankering van Smaaklessen[®] in het onderwijs.

3.2.5 Communicatie- en promotieplan

Gedurende het hele programma Smaaklessen[®] moeten deelnemers en belangstellenden optimaal geïnformeerd worden over de activiteiten. Hiervoor zal in programmalijn 2 een uitgebreid communicatieplan worden opgesteld, dat gedurende het hele programma een hoge mate van dynamiek zal kennen.

Externe communicatie zal zowel lokaal, regionaal als landelijk plaatsvinden, onder andere via de volgende communicatiemogelijkheden:

- Website via Stichting Kennisnet. Deze website zal worden opgezet binnen het project Porta(a)l Smaaklessen[®] (§ 3.1.2).
- (Digitale) nieuwsbrieven.
- Ludieke promotieactiviteiten, zoals publieke Smaaklessen[®] of eetactiviteiten.
- Pierre Wind (televisiekok) als de Smaaklessen[®]-ambassadeur. Op deze wijze kan het medium televisie optimaal benut worden.
- Mediacampagnes en 'free publicity'.

Tijdens de uitvoer van de regionale leertrajecten wordt gecommuniceerd via de projectruimte, zoals opgezet binnen het project Porta(a)l Smaaklessen[®] (§3.1.2).

3.3 Programmalijn 3

In programmalijn 3 wordt het implementatieplan, dat wordt opgesteld na afloop van programmalijn 1 en 2, uitgevoerd. Vanaf mei 2007 starten de voorbereidingen voor de implementatie van Smaaklessen[®], zodat in september 2007 de daadwerkelijke implementatie van start kan gaan. Tijdens de voorbereidingsperiode voor programmalijn 3 is het programma vooral gericht op:

- Het verwerken van de evaluaties van de regionale leertrajecten.
- Het afronden van het implementatieplan.
- De praktische voorbereidingen voor de implementatie van Smaaklessen[®], waaronder het werven van scholen.

4 Onderzoekstraject

Het programma Smaaklessen[®] is een omvangrijk meerjarig programma waarbij veel partijen betrokken zijn en dat een longitudinaal effect beoogt, namelijk het beïnvloeden van een aantal gedragsdeterminanten bij jongeren. Om het programma zo efficiënt en effectief mogelijk te laten verlopen en om te onderzoeken of de beoogde effecten daadwerkelijk behaald worden, zal het programma onder continue monitoring en evaluatie staan. Hiervoor wordt binnen het programma promotieonderzoek opgezet. De coördinatie van dit onderzoek zal worden uitgevoerd door de Leerstoelgroep Educatie en Competentie Studies (ECS) en de Leerstoelgroep Communicatie en Innovatie Studies (CIS), beide van Wageningen Universiteit. Promotieonderzoek is bij uitstek geschikt voor longitudinaal onderzoek aangezien dit type onderzoek gemiddeld 4 tot 5 jaar duurt en hierdoor continuïteit van het programma gegarandeerd is. Daarnaast is het wetenschappelijke niveau van het onderzoek gegarandeerd omdat resultaten van promotieonderzoek via wetenschappelijke publicaties vastgelegd worden.

Voedingseducatieprogramma's voor het basisonderwijs zijn in Nederland tot op heden nog nauwelijks op effectiviteit onderzocht, vooral niet op het gebied van determinanten van gedrag. Het programma Smaaklessen[®] leent zich daarom uitstekend voor vernieuwende onderzoekstrajecten op het terrein van educatie en communicatie. De expertise die wordt opgedaan binnen dit onderzoekstraject kan breed worden toegepast ten behoeve van de (voedings)voorlichting en gedragswetenschap.

4.1 Onderzoeksvragen

In het programma Smaaklessen[®] worden twee onderzoeksvragen behandeld. De twee onderzoekstrajecten die daaruit voortvloeien, lopen parallel in de tijd. Onderzoekers van beide trajecten zullen in hecht teamverband moeten opereren. De onderzoeksvragen zijn:

- **Worden de leerdoelen die de leerarrangementen rond Smaaklessen[®] trachten te realiseren ook daadwerkelijk gerealiseerd?**

Bij deze vraag is het van belang om onderscheid te maken tussen de meer emancipatoire leerdoelen, bijvoorbeeld op het terrein van persoonsvorming en waardeontwikkeling, en de meer instrumentele leerdoelen, bijvoorbeeld het veranderen van attitude ten aanzien van verantwoord eten. De doelen van het programma liggen meer in de lijn van de tweede categorie. Bij beide typen leerdoelen is er sprake van een veelheid van factoren (denk aan media-, opvoedings-, peer to peer-factoren) die ook invloed hebben op de vast te stellen effecten. Hier zal in de onderzoeksopzet rekening mee moeten worden gehouden.

- **Hoe kunnen de verschillende organisaties die betrokken zijn bij het programma Smaaklessen[®] gezamenlijk leerarrangementen voor het basisonderwijs ontwikkelen die educatief^f en instrumenteel^g verantwoord zijn?**

^f Gericht op het gebied van persoonsvorming, zingeving, betekenisverlening en competentieontwikkeling.

^g Gericht op het maken van betere keuzes ten aanzien van voeding, voedsel en gezondheid.

Bij deze onderzoeksvraag gaat het vooral om het sociaal leren tussen de verschillende organisaties en de kwaliteit van de interacties. Verondersteld wordt dat wanneer de leerarrangementen interactief ontworpen worden, zij meer kwaliteit zullen hebben en beter verankerd kunnen worden in het reguliere onderwijs.

4.2 Fasen van onderzoek

In het onderzoekstraject worden vier fasen onderscheiden die samenhangen met de activiteiten in de programmalijnen. In de volgende paragrafen worden deze fasen beschreven.

4.2.1 Vooronderzoek

In de eerste fase van het onderzoekstraject, het vooronderzoek, worden de determinanten voor voedingsgedrag, zoals benoemd in de programmadoelstelling, verder gespecificeerd. Hierbij wordt een keuze gemaakt uit determinanten zoals kennis, interesse, vaardigheden, eigen effectiviteit en intentie. Uit deze specificatie vloeit een nauwkeurige formulering voort van de beoogde doelen van het programma op leerlingniveau. Daarnaast wordt in het vooronderzoek het onderzoeksdesign ontwikkeld en ingevuld. Een goede effectevaluatie vraagt om een (quasi-)experimenteel design, met een experimentele en een controlegroep, en een voor- en nameting. Het vooronderzoek vindt plaats in de beginperiode van programmalijn 1 en 2.

4.2.2 Ontwikkelingsonderzoek

In de tweede helft van het vooronderzoek start het ontwikkelingsonderzoek. Hierin wordt nagegaan of de pedagogische principes goed worden toegepast in het te ontwikkelen lesmateriaal en in de te ontwikkelen programma-aanpak. Daarnaast wordt nagegaan of de leerdoelen en de materialen en aanpak goed op elkaar zijn afgestemd (= evaluability assessment), én of de leerdoelen daadwerkelijk evalueerbaar zijn (= operationalisaties). Zodra de leerdoelen specifiek geformuleerd zijn, kan het meetinstrument voor de voormeting worden ontwikkeld en worden afgenomen. Het ontwikkelingsonderzoek vindt plaats in de fase van planning en organisatie van het programma, en behoort dus bij programmalijn 2.

4.2.3 Actiebegeleidend onderzoek

Tijdens de implementatiefase is monitoring, oftewel actiebegeleidend onderzoek, essentieel. Binnen dit type onderzoek wordt aandacht besteed aan het programma-proces, door middel van vragen als 'Loopt het programma zoals gepland?', 'Zijn de gebruikers tevreden met de geplande aanpak?', 'Zijn de middelen toereikend?' en 'Is er voldoende menskracht?'. Daarnaast worden kortetermijnresultaten gemeten. Door een goede monitoring komen mogelijke knelpunten snel boven water. Hierdoor kan het programma op tijd bijgestuurd worden, waardoor de kans op effectiviteit aanzienlijk wordt vergroot. In deze fase wordt specifiek aandacht besteed aan de processen van samenwerking tussen de partijen en aan de voorwaarden waaraan het programma moet voldoen voor een brede implementatie. Het actiebegeleidend onderzoek vindt plaats in de implementatiefase, in programmalijn 3.

4.2.4 Effectevaluatie

De effectevaluatie bestaat onder meer uit de nameting (baseline repeat). Nagegaan wordt in hoeverre de programmadoelen op de verschillende niveaus zijn gerealiseerd. Daarnaast wordt de samenwerking tussen de verschillende betrokken partijen geëvalueerd. Doordat elke fase in het programma wordt begeleid met onderzoek, kunnen betrouwbare uitspraken worden gedaan over de effectiviteit van het programma, de sterke en zwakke kanten, en de voorwaarden voor verdere implementatie. Op basis hiervan kan tevens antwoord worden gegeven op de vraag of interactief ontworpen leerarrangementen rondom Smaaklessen® meer kwaliteit hebben en beter verankerd kunnen worden in het reguliere onderwijs dan leerarrangementen die door één partij zijn ontwikkeld.

5 Kritische succesfactoren

Binnen het programma Smaaklessen® zijn een aantal kritische succesfactoren geïnterpreteerd die actief beheerst zullen moeten worden. Deze factoren en de manier waarop ze aangepakt zullen worden, zijn hieronder weergegeven.

Het behalen van de beoogde resultaten

Smaaklessen® beoogt een aantal determinanten van voedingsgedrag te beïnvloeden. Om de haalbaarheid van de beoogde doelen te maximaliseren, moeten deze gedragsdeterminanten zo goed mogelijk worden gekozen en zo goed mogelijk worden afgestemd op het te ontwikkelen lesmateriaal. De keuze voor geschikte gedragsdeterminanten wordt gemaakt tijdens het vooronderzoek van het onderzoekstraject. In het ontwikkelingsonderzoek wordt nagegaan of de beoogde resultaten en de materialen goed op elkaar zijn afgestemd. Door de expertise binnen het onderzoekstraject optimaal te benutten, wordt het risico op het niet behalen van de beoogde doelen geminimaliseerd.

Belangstelling voor en vraag naar Smaaklessen® in het basisonderwijs

Vrijwel alle docenten die hebben deelgenomen aan het gebruikersonderzoek, hebben aangegeven het belangrijk te vinden dat er in het basisonderwijs meer aandacht wordt besteed aan voeding en voedsel. Het concept Smaaklessen® als invulling hiervan sprak hen erg aan en de meeste docenten gaven aan dit concept te willen gebruiken. De groep docenten uit het onderzoek was echter een selecte groep van het totale aantal basisschool docenten. Bovendien kan er bij het werven van de docenten mogelijke bias zijn opgetreden – docenten die deelnamen aan het onderzoek, hadden waarschijnlijk al meer interesse voor voeding en voedsel dan de gemiddelde docent.

Om de beoogde doelen van het programma te kunnen bereiken, moet er dus veel aandacht worden besteed aan het motiveren en enthousiasmeren van docenten voor Smaaklessen® én voor onderwijs over voeding en voedsel in het algemeen.

Het programma speelt hier op de volgende manieren op in:

- Het belang van onderwijs over voeding en voedsel wordt (landelijk) onder de aandacht gebracht van docenten en andere betrokkenen in het onderwijs, onder andere door middel van diverse promotieactiviteiten.
- Het lesmateriaal wordt zo aantrekkelijk mogelijk opgezet en aangeboden, en zal zoveel mogelijk aansluiten bij de wensen en behoeften van docenten (§3.1.1).

Ter aanvulling moet worden vermeld dat er, sinds de introductie van Smaaklessen® in Rotterdam, al veel belangstelling is getoond voor het programma. Veelvuldig doen docenten uit zowel basis- als voortgezet onderwijs een verzoek om het huidige (prototype) lespakket aan te kunnen schaffen en op hun school in te zetten. Het ligt dus in de lijn der verwachting dat wanneer aanvullende promotieactiviteiten worden ingezet, veel scholen geïnteresseerd zullen zijn in Smaaklessen®.

Kwaliteitsborging van de producten van Smaaklessen®

De producten die worden ontwikkeld binnen het programma moeten van gegarandeerde kwaliteit zijn. Om deze kwaliteit te waarborgen, worden de volgende activiteiten ondernomen:

- De kwaliteit van het lesmateriaal, zowel hardcopy als digitaal, wordt gewaarborgd door de werkgroep 'ontwikkeling educatief materiaal' (hoofdstuk 6). Binnen deze werkgroep zijn zowel inhoudelijke als didactische experts vertegenwoordigd.
- De kwaliteit van de website en de bijbehorende producten en diensten wordt gewaarborgd door de werkgroep 'ICT-infrastructuur' (hoofdstuk 6). Binnen deze werkgroep zijn onder andere twee professionele kennisnetten voor het onderwijs vertegenwoordigd.

Verankering en beklijving van Smaaklessen® op lange termijn

Bij het programma Smaaklessen® bestaat het risico dat de lessen slechts eenmalig worden ingezet. Het programma beoogt echter een structurele inbedding van Smaaklessen® in het onderwijs, ofwel het herhaaldelijk inzetten van de lessen. Om dit te realiseren, is het van belang een goed begeleidingstraject op te zetten voor de deelnemende scholen. Door scholen te begeleiden en te volgen bij de diverse activiteiten, zullen docenten zich meer betrokken en gestimuleerd voelen om Smaaklessen® vaker in te zetten. De begeleiding zal zoveel mogelijk lokaal en regionaal worden opgezet, zodat de begeleidende organisatie dicht bij de school staat en kan inspelen op activiteiten en gebeurtenissen in de omgeving (zie § 3.2.1). Daarnaast is het van belang om het lesmateriaal en de website voortdurend te vernieuwen en aan te vullen, zodat gebruikers van het lesmateriaal steeds nieuwe input krijgen. Voor deze aanvullingen kan op termijn mogelijk een beroep gedaan worden op organisaties zoals brancheorganisaties, fondsen, productpromotieorganisaties en/of het bedrijfsleven.

Omgaan met verschillende belangen

In het programma Smaaklessen® zijn veel verschillende partijen betrokken, met elk hun eigen belangen. De belangen van de betrokken partijen zullen allemaal gehoord moeten worden, maar tegelijkertijd moeten de structuur, de overzichtelijkheid en de achterliggende gedachten van het programma behouden blijven en moet het programma niet ten onder gaan aan een veelheid aan ambities. Om dit risico te minimaliseren, zal het programmateam in samenspraak met de stuurgroep en de kerngroep, de richting, prioriteiten en afbakening van het programma bepalen (zie hoofdstuk 6).

Structurele rol hoger onderwijs

Eén van de ambities van het programma Smaaklessen® is dat het hogere onderwijs een structurele rol krijgt in de overdracht van kennis over voeding en voedsel naar het basis- en voortgezet onderwijs. In programmaliijn 1 worden door de Hogere Agrarische Scholen regionale projecten uitgevoerd waarin wordt onderzocht of én hoe kennisoverdracht vanuit de voedselgerelateerde opleidingen van deze instellingen haalbaar en effectief is binnen het programma Smaaklessen® (§ 3.1.2). Vooral in regio's waar de rol van genoemde instellingen effectief blijkt te zijn en het management van de

betrokken opleidingen zich gecommitteerd heeft aan Smaaklessen[®], wordt een structurele rol van het hogere onderwijs verwacht. Het programmateam van Smaaklessen[®] zal een actieve rol moeten spelen in het sturen en enthousiasmeren van teamleden en deelnemers van de regionale projecten, zodat de projecten succesvol kunnen worden uitgevoerd en de kans op succesvolle resultaten wordt verhoogd. Succesvolle resultaten zullen het management van de opleidingen, deelnemers en andere betrokkenen motiveren om in de regio door te gaan met het inzetten van Smaaklessen[®].

Effectmeting

Binnen het programma Smaaklessen[®] is sprake van een veelheid aan invloeden op de vast te stellen effecten. Een risico bij de effectevaluatie kan zijn dat de effecten die worden aangetoond mogelijk niet, of slechts in geringe mate, worden veroorzaakt door Smaaklessen[®] zelf. Dit risico kan geminimaliseerd worden door het inzetten van een goede onderzoeksopzet binnen de effectevaluatie. De onderzoeksopzet zal worden bepaald in de fase van vooronderzoek (§ 4.2.1).

6 Organisatie

Voor het programma Smaaklessen® wordt een programmateam samengesteld dat de organisatie en coördinatie van het programma verzorgt. Naast het programmateam zullen een stuurgroep, een kerngroep en verschillende werkgroepen worden opgezet. De functies en activiteiten van alle groepen zijn hieronder beschreven en schematisch weergegeven in afbeelding 3.

Programmteam

Het programmteam bestaat uit een programmadirecteur, een programmaleider, drie programmamedewerkers en een medewerker voor secretariële ondersteuning. Leden van het programmteam zullen afkomstig zijn van de verschillende partnerorganisaties, waaronder Wageningen Universiteit en het Voedingscentrum.

De programmadirecteur is eindverantwoordelijke voor het programma en zal voornamelijk op bestuurlijk niveau opereren. Hij is lid van de stuurgroep en technisch voorzitter van de kerngroep. De programmaleider is meer inhoudelijk betrokken. Zijn functie omvat de volgende activiteiten en taken:

- Coördinatie van de verschillende programmaonderdelen.
- Begeleiden van de programmamedewerkers.
- Inhoudelijke aansturing.
- Bewaken van de programmavoortgang (tijd, kosten).
- Het (mede) voeren van netwerkgesprekken met diverse partijen.
- Lid zijn van de kerngroep.

De programmamedewerkers zullen zowel werkzaam zijn in de aansturing als in de uitvoering van de diverse programmaonderdelen. De medewerker voor secretariële ondersteuning zal ondersteunende en administratieve werkzaamheden verrichten, zoals het plannen van afspraken, het verwerken van notulen, financiële administratie, et cetera. Naast de vaste medewerkers van het programmteam kunnen tijdelijke programmamedewerkers worden aangetrokken voor incidentele programmaonderdelen of om hun specifieke expertise.

Stuurgroep

Het programmteam wordt aangestuurd en geadviseerd door de stuurgroep. De stuurgroep is eigenaar van het programma en is eindverantwoordelijk voor zowel de inhoudelijke ontwikkelingen als de financiële verantwoording. De stuurgroep komt ongeveer twee keer per jaar bij elkaar.

Kerngroep

De kerngroep kan worden beschouwd als het dagelijkse bestuur van het programma Smaaklessen®. De kerngroep bestaat uit vertegenwoordigers/adviseurs van verschillende partnerorganisaties. De huidige kerngroep bestaat uit vertegenwoordigers van Wageningen Universiteit, het Voedingscentrum, het NIGZ en de Hogere Agrarische Scholen. De kerngroep staat onder technisch voorzitterschap van de programmadirecteur.

Werkgroepen

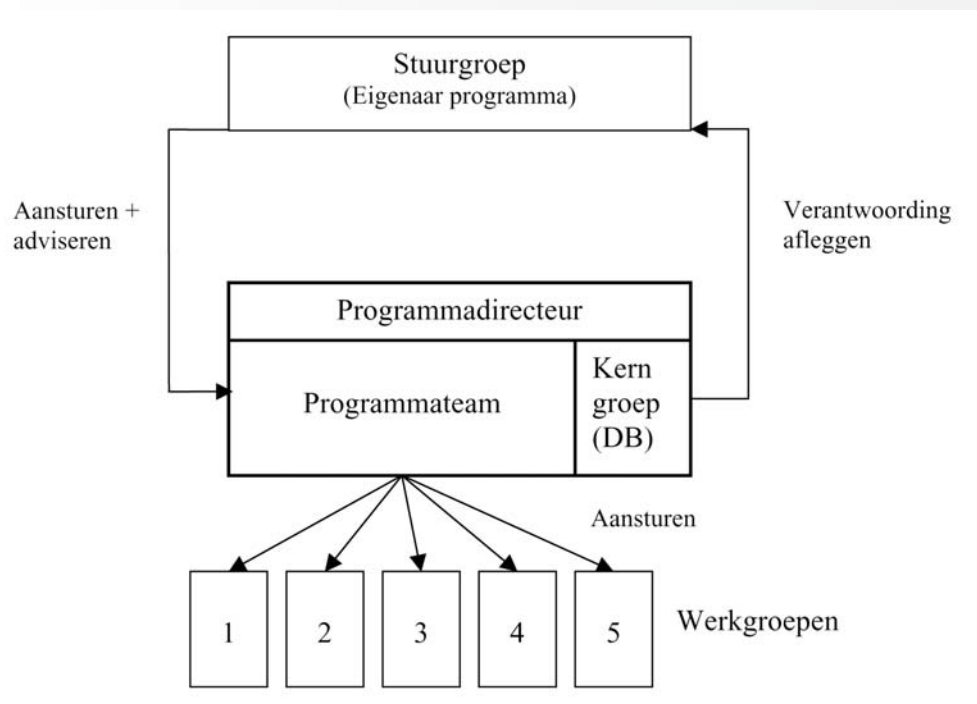
Voor de uitwerking van de verschillende programmaonderdelen worden werkgroepen ingesteld. De werkgroepen worden aangestuurd door het programmteam. Hun rol is voornamelijk uitvoerend, ontwikkelend en sterk inhoudelijk gericht. De (voorlopige) werkgroepen zijn:

Werkgroep 'ontwikkeling educatief materiaal'

De werkgroep 'ontwikkeling educatief materiaal' is verantwoordelijk voor de inhoud, ontwikkeling en productie van het educatieve materiaal voor Smaaklessen®. Dit gebeurt in samenwerking met (een) nader te identificeren lesmateriaalontwikkelaar(s), bijvoorbeeld het Ontwikkelcentrum, Het Kleine Loo, de CED-groep en/of anderen.

De werkgroep bestaat uit:

- Leden programmteam Smaaklessen®.
- Vertegenwoordiger werkgroep 'monitoring & evaluatie'.
- Vertegenwoordiger NIGZ (adviserende rol)
- Vertegenwoordiger SLO (adviserende rol).
- Vertegenwoordiger basisonderwijs (adviserende rol).
- Vertegenwoordiger Pabo (adviserende rol).

Afbeelding 3: Schematische weergave organisatiestructuur programma Smaaklessen®.

Werkgroep 'ICT-infrastructuur'

De werkgroep 'ICT-infrastructuur' is verantwoordelijk voor het ontwikkelen, opzetten en up-to-date houden van de ICT-middelen, te weten de website en de projectruimte.

De werkgroep bestaat uit:

- Leden van Programmteam Smaaklessen®.
- Vertegenwoordiger(s) van Groen Kennisnet.

- Vertegenwoordiger(s) van Stichting Kennisnet.
- ICT-adviseur.

De werkgroep zal nauw samenwerken met de werkgroep 'ontwikkeling educatief materiaal'.

Werkgroep 'communicatie'

De werkgroep 'communicatie' is verantwoordelijk voor het opstellen en actualiseren van het communicatieplan en het uitvoeren en coördineren van promotieactiviteiten. De werkgroep zal bestaan uit minimaal één lid van het programmateam en uit nader te bepalen derden.

Werkgroep 'monitoring en evaluatie'

De werkgroep 'monitoring en evaluatie' is verantwoordelijk voor het opstellen en uitvoeren van het onderzoekstraject van het programma Smaaklessen®. Voor het onderzoekstraject zullen twee promovendi worden aangesteld. Deze promovendi worden begeleid vanuit de leerstoelgroepen Communicatie en Innovatie Studies, en Educatie en Competentie Studies van Wageningen Universiteit. De promovendi zullen bij de opzet en uitvoering van het onderzoek nauw samenwerken met het programmateam.

Werkgroepen 'regionale projecten'

Binnen de regionale leertrajecten voor Smaaklessen® in programmalijn 1 wordt een start gemaakt met het opbouwen van verschillende regionale netwerken en worden leerervaringen opgedaan voor de verdere uitwerking van het implementatieplan voor het programma. De projectteams van deze regionale projecten vormen ook werkgroepen voor het programma Smaaklessen®.

7 Activiteiten en tijdsplanning

Afbeelding 4: Tijdsplanning Programma Smaaklessen®

		Programmalijn 1 en 2												Voorbereiding programmalijn						
		sept-05 - dec-05	jan-06	feb-06	mrt-06	apr-06	mei-06	jun-06	jul-06	aug-06	sep-06	okt-06	nov-06	dec-06	jan-07	feb-07	mrt-07	apr-07	mei-07 - aug-07	
1	Ontwikkeling lesmateriaal Voorbereiding & conceptontwikkeling Ontwikkeling en vormgeving Pretesten en aanpassen Productie lespakket Educatief materiaal beschikbaar		PvA*															Lespakket		
2	Leertrajecten Smaaklessen® Uitvoer leertrajecten Rondtafelconferentie Eindevaluatie																			
3	ICT-infrastructuur Opzet projectruimte Opzet informatieve website Opzet ondersteunende website																			
		Programmalijn 2																		
4	Implementatieplan Smaaklessen® Netwerkgesprekken, onderzoek en schrijven implementatieplan																			
5	Onderzoek Sollicitatieronde promovendi Vooronderzoek Ontwikkelingsonderzoek																			
6	Communicatie Opstellen communicatieplan																			
7	Beslissing go or no go																			
		Go / No go																		

* PvA = plan van aanpak

8 Begroting

Het programma Smaaklessen[®] tot september 2007 wordt begroot op circa € 2,5 miljoen. De begroting voor deze periode is weergegeven in afbeelding 5. De verschillende onderdelen van de begroting worden in dit hoofdstuk toegelicht. De begroting voor het programma vanaf september 2007 zal worden opgenomen in het implementatieplan, dat wordt opgesteld na afloop van programmalijn 1 en 2.

Programmateam

Het programma Smaaklessen[®] bestaat uit diverse activiteiten die veelal naast elkaar lopen. Hierdoor is een relatief hoge bezetting in het programmateam en een aparte functie voor secretariële ondersteuning noodzakelijk. De tarieven voor de leden van het programmateam zijn gebaseerd op tarieven die gehanteerd worden bij Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

Het bedrag dat is beschreven bij programmamedewerkers in 2005 komt voort uit de inzet van een senior medewerker (0,5 fte) en twee junior medewerkers (0,8 fte) voor het programma Smaaklessen[®] gedurende de maanden september tot en met december.

De exploitatiekosten van het programma bestaan uit reis- en representatiekosten.

De kerngroep van het programma zal bestaan uit vertegenwoordigers van verschillende partnerorganisaties die al als adviseurs bij de verschillende activiteiten van het programma betrokken zijn. Om die reden is de kerngroep niet apart in de begroting opgenomen.

Activiteiten programmalijn 1 en 2

De verschillende onderdelen van programmalijn 1 en 2 komen overeen met de activiteiten in de activiteiten- en tijdsplanning. Waar relevant, is een indicatie gegeven van de inzet van programmamedewerkers (in fte) bij dat onderdeel. Hierbij zijn geen bedragen weergegeven aangezien de kosten van inzet van deze medewerkers bij het programmateam zijn opgenomen.

Voor alle adviseurs betrokken bij de verschillende programmaonderdelen is één tarief gehanteerd, dat is gebaseerd op het tarief van Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

Ontwikkeling lesmateriaal

De kosten die zijn opgenomen voor de ontwikkeling van het lesmateriaal en productie van het lespakket zijn gebaseerd op de ontwikkeling en productie van het lesmateriaal en de Smaakleskist in het kader van het project “Wereldsmaken”(§ 1.4). Het exacte aantal lespakketten dat geproduceerd moet worden, wordt nader bepaald. Het genoemde aantal is een schatting. In de periode 2007 tot eind 2010 wordt beoogd 10-15% van de 7571 basisscholen (750 tot 1140) te voorzien van een lespakket. Daarnaast worden de lespakketten via vrije verkoop aangeboden. Voor het eerste implementatiejaar is het benodigde aantal daarom geschat op 500 lespakketten ($1140/3 = 380 + 120$ extra).

Regionale leertrajecten

De regionale projecten van de Hogere Agrarische Scholen en Wageningen Universiteit zijn niet in de begroting opgenomen, aangezien voor deze projecten al RIGO-gelden beschikbaar zijn gesteld. Voor deze projecten is gemiddeld circa € 130.000, en in totaal circa € 650.000, beschikbaar gesteld.

ICT-ondersteuning

Wageningen Universiteit richt zich binnen haar RIGO-project op het opzetten van een gezamenlijke ICT-infrastructuur voor het programma Smaaklessen®. In dit RIGO-project zijn de kosten voor externe ICT-ondersteuning gedekt. Om continuïteit in de kwaliteit van de ICT-infrastructuur en de ondersteuning daarbij te waarborgen, is het belangrijk dat ook na afloop van het RIGO-project (februari 2007) gebruik kan worden gemaakt van ICT-ondersteuning. Voor de maanden februari tot september 2007 is hiervoor dus een extra bedrag opgenomen.

Daarnaast is een bedrag begroot voor de aanschaf van ICT-materialen, bijvoorbeeld softwarepakketten, en de kosten voor (het onderhouden van) de website van het programma.

Monitoring en evaluatie

Voor het onderzoekstraject zijn in deze begroting alleen de kosten opgenomen voor de periode 2006-september 2007. De totale duur van een promotieonderzoek is echter vier jaar. Het totale onderzoekstraject voor twee promovendi bedraagt € 800.000.

Afbeelding 5: Begroting programma Smaaklessen®.

Samenvatting begroting Smaaklessen® 2005-2007		PL 1 en PL 2			Voor- bereiding PL3	
Inclusief inflatiecorrectie van 2% per jaar vanaf 2006						
	fte/ aanta	Tarief	2005 (sept -	2006	2007 (tot mei)	Totaal
Programmateam						
Programmadirecteur	0,2	207000		42228	14358	70943
Programmaleider	0,6	207000		126684	43073	212829
Secretariële ondersteuning	0,4	87100		35536,8	12083	59702
Programmamedewerkers	3,0	114000	206700	348840	118606	792751
Exploitatiekosten		5000	6300	21420	7283	42286
Subtotaal	4,2		213000	574709	195401	1178511
Accountant		25000		25500	8670	42840
Stuurgroep		2000		2040	694	3427
Totaal programmateam			213000	602249	204765	1224778
Activiteiten programmaliijn 1						
Ontwikkeling lesmateriaal						
<i>Indicatie inzet programmamedewerkers</i>	1,2					
Adviseurs	1,0	142500		145350	49419	194769
Ontwikkeling door materiaalontwikkelaar	1,0	142500		145350	49419	194769
Productie lespakket Smaaklessen®	500	300		150000		150000

	fte/ aanta	Tarief	2005 (sept -	2006	2007 (tot mei)	2007 (mei sept)	Totaal
2 Regionale leertrajecten							
De Smaaklaar, CAH Dronten				Financiering gegarandeerd			
Smaaklessen@HasDB, Has Den Bosch				Financiering gegarandeerd			
Smaaklessen@Larenstein, Hogeschool Larenstein				Financiering gegarandeerd			
Smaaklessen Noord, Van Hall Instituut				Financiering gegarandeerd			
Porta(a) Smaaklessen©, Wageningen Universiteit				Financiering gegarandeerd			
3 ICT-ondersteuning							
Indicatie inzet programmamedewerkers	0,2						
Voortgang ICT-ondersteuning	0,8	142500			29651	39535	69187
ICT-materiaal en kosten website				30000	10000	10000	50000
Totaal programmalijn 1				322706	288489	49535	660731
Activiteiten programmalijn 2							
4 Ontwikkeling implementatieplan Smaaklessen©							
Indicatie inzet programmamedewerkers	1,2						
Adviseurs	1,0	142500		145350	49419		194769
5 Monitoring en evaluatie							
2 promovendi voor onderzoekstraject*	2,0	100000		204000	69360	69360	342720
6 Communicatieplan							
Indicatie inzet programmamedewerkers	0,4						
Communicatieadviseur	0,5	142500		24225	24710		48935
Totaal programmalijn 2				373575	143489	69360	586424
Totaal programmalijn 1 en 2 en voorbereiding programmalijn 3							2471932

* In deze begroting zijn slechts de kosten voor het onderzoekstraject tot september 2007 opgenomen. De totale duur van een promotieonderzoek is echter 4 jaar. Financiering zal daarom gegarandeerd moeten zijn voor twee aanstellingen van 4 jaar (totaal € 800.000)

Lijst met referenties

1. Kelder S.H., Perry C.L., Klepp K.I., Lytle L.L. (1994). Longitudinal tracking of adolescent smoking, physical activity, and food choice behaviors. *American Journal of Public Health*, 84(7), 1121-1126.
2. Lytle L.A., Seifert S., Greenstein J., McGovern P. (2000). How do children's eating patterns and food choices change over time? Results from a cohort study. *American Journal of Health Promotion*, 14(4), 222-228.
3. Young E.M., Fors S.W., Hayes D.M. (2004). Associations between perceived parent behaviors and middle school student fruit and vegetable consumption. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 36, 2-12.
4. Contento I., Balch G.I., Bronner Y.L., Lytle L.A., Maloney S.K., White S.L., et al.(1995). The effectiveness of nutrition education and implications for nutrition education policy, programs and research: nutrition education for school-aged children. *Journal of Nutrition Education*, 27(6), 298-311.
5. "Wij willen Smaaklessen®", InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster en Wageningen Universiteit, Den Haag, maart 2005.
6. SLO, Mondelinge communicatie met Dhr. J. Bron, oktober 2005.
7. Centraal Bureau voor de Statistiek, november 2005 (www.cbs.nl).
8. "Healthy eating for young people in Europe", European Network of Health Promoting Schools, Copenhagen, 1999.
9. Gezondheidsbevorderend gedrag (PO/VO). Voorstel voor doorlopende leerlijnen. Werkdocument 2005. Stichting Leerplanontwikkeling. Jeroen Bron, Viola van Lanschot Hubrecht, Maaike Rodenboog, Enschede, 2005.
10. Website: www.vwo-campus.net/mobiel.
11. "Bouwen aan een brede basis, Nationaal Actieplan verbreding techniek basis-onderwijs 2004-2010", Programmaraad Verbreding Techniek Basisonderwijs, Den Haag, april 2004.
12. "ZESL: Leve Lang Lekker Lekker Lang Leven; Lespakket rond (goede) smaak en eten voor onder- en bovenbouw van het vmbo", InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster en Cito, Utrecht, november 2005.

Lijst met afkortingen

AOC	Agrarisch Opleidingscentrum
APS	Algemeen Pedagogisch Studiecentrum
BSO	Buitenschoolse Opvang
CED-groep	Centraal Educatieve Dienst
CIS	Communicatie en Innovatie Studies
CPS	Christelijk Pedagogisch Centrum
ECS	Educatie en Competentie Studies
GBI	Gezondheidsbevorderende Instellingen
GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
HAS	Hogere Agrarische School
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
KPC	Katholiek Pedagogisch Centrum
LNV	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
NHS	Nederlandse Hartstichting
NIGZ	Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie
NISB	Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen
NZO	Nederlandse Zuivel Organisatie
KWF	Koningin Wilhelmina Fonds
OBD	Onderwijsbegeleidingdienst
OC&W	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Pabo	Pedagogische Academie Basisonderwijs
RIGO	Regeling Innovatie Groen Onderwijs
SLO	Stichting Leerplanontwikkeling
STIVORO	Stichting Voor Roken
VC	Voedingscentrum
VMT	Voedingsmiddelentechnologie
VWS	Volksgesondheid, Welzijn en Sport
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
WUR	Wageningen Universiteit en Researchcentrum

Bijlage 1: Lijst met genodigde organisaties

bijeenkomst Smaaklessen®

Naam Organisatie

AGF Promotie
Arnhemse Montessorischool
CAH Dronten
Codename Future
Consumentenbond
Edudelta AOC
Erasmus Universiteit Rotterdam
EuroToques
Federatie Nederlandse Levensmiddelen Industrie (FNLI)
GGD Hart Voor Brabant
GGD Nieuwe Waterweg Noord
GGD West-Brabant
Helicon opleidingen
Hogeschool INHOLLAND
Hogeschool Larenstein
InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
Koninklijke Wessanen NV
Landbouw Economisch Instituut
Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO)
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Nederlands Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie
Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO)
Pabo Educatieve Faculteit van Amsterdam
Pabo Hanze Hogeschool Groningen
Productschap Vee, Vlees en Eieren
Stichting Duurteelt
Stichting Duurzame Voedingsmiddelenketen
Stichting Kennisnet
Stichting Leerplan Ontwikkeling
Suikerstichting Nederland
Van Hall Instituut
Visbureau
Voedingscentrum
Voorlichtingsbureau Brood
Voorlichtingsbureau Margarine, Vetten en Oliën
Voorlichtingsbureau Vlees

Vrienden van het Platteland

Wellantcollege

Wageningen Universiteit

Wageningen Universiteit en Researchcentrum, Agrotechnology & Food Innovations

Zorgverzekeraar VGZ

Bijlage 2: Initiatieven voor voedings- en voedseleducatie in het onderwijs

Basisonderwijs

Top-10 van voedingseducatiematerialen in basisonderwijs:

- Voeding, de beste Basis (inclusief smikkelpaspoort en kindwinkel)
Door: Voedingscentrum
Wordt in 2006 vernieuwd.
- SchoolGruiten
Door: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Productschap Tuinbouw, AGF Promotie Nederland, Voedingscentrum, ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappij
Op effect getest, in maart 2006 evaluatierapport gereed.
- 7 eetmomenten per dag
Door: Gemeente Den Haag, Dienst O.C.W., afdeling GVO.
- Andere materialen van het Voedingscentrum
 - a. De schijf van 5;
 - b. Gezond de basisschool door: traktatieposter;
 - c. Nationale Ouderavond Op je Brood;
 - d. Vetlekker (videoband Teleac/Not – Voedingscentrum);
 - e. Vic de Vitamine vreter (digitaal);
 - f. Erwtensoeppel;
 - g. Groente-, fruit- en vettest.
- Brood aan de basis
Door: Voorlichtingsbureau Brood.
- Tijd voor een goed ontbijt
Door: Zorn Uitgeverij BV.
- Diverse ontbijtlessen of projecten van GGD'en
Door: GGD'en.
- Leef je uit met groenten en fruit
Door: AGF promotie.
- Lesmateriaal Melk en Melkproducten
Door: NZO.
- Help, waar blijft mijn eten
Door: Zorn Uitgeverij BV.

Meest gebruikte methodes met voeding & voedsel in basisonderwijs:

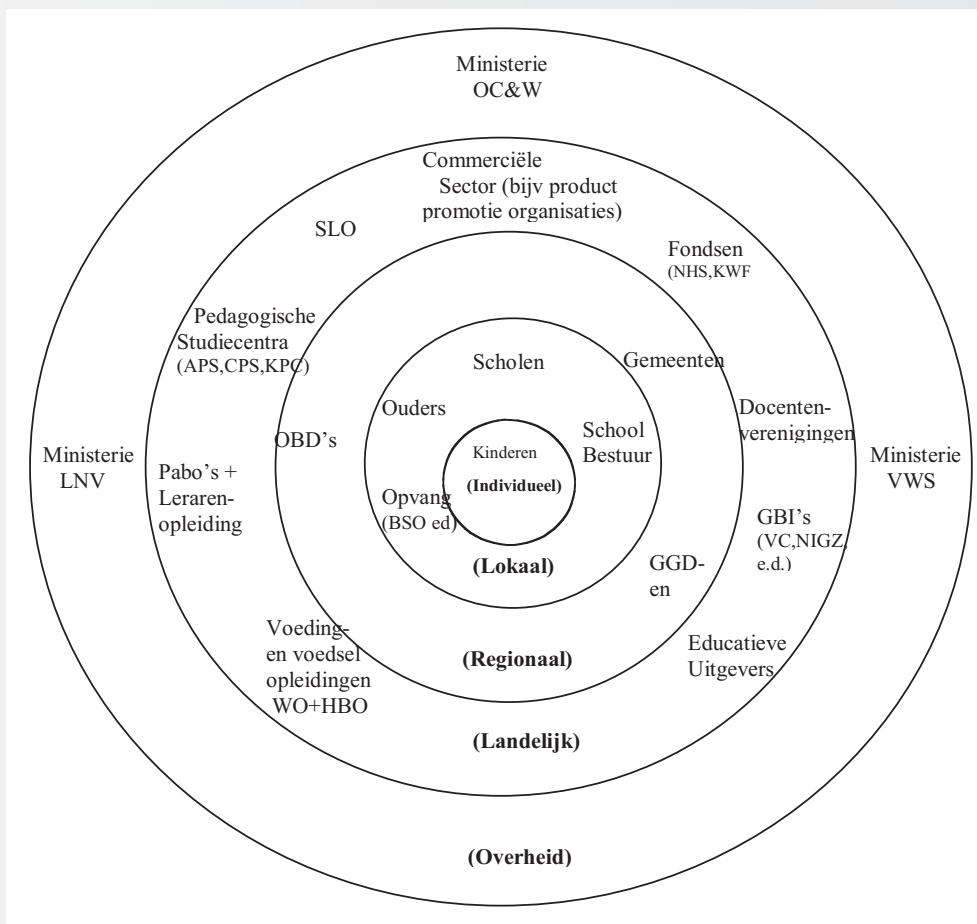
- Natuuronderwijs
Wijzer door de Natuur
Natuurlijk (Malmberg)
Natuur, in onderwerp en opdracht (Meulenhoff Educatief)

- Wereldoriëntatie
De Grote Reis (Malmberg)
Het Ei van Columbus; de wereld rond (Zwijssen, BV)
- Taalonderwijs
Ik en Ko (Zwijssen) – kleutergroepen

Voortgezet Onderwijs

- Weet wat je Eet op internet
Door: Voedingscentrum.
Moet nog op effectiviteit worden beoordeeld (subsidieaanvraag ingediend bij Zon Mw).
- Krachtvoer
Door: Universiteit Maastricht.
Op effect getest (subsidieaanvraag voor implementatieonderzoek ingediend bij Zon Mw).
- Diverse andere onderwijsmethodes voor biologie, waaronder 'Biologie voor jou'.
- Diverse methodes voor Verzorging, waaronder 'Verzorging voor jou'.
- Website www.food-info.net
Door: Departement Levensmiddelentechnologie van Wageningen Universiteit.

Bijlage 3: Overzicht van organisaties betrokken bij het onderwijs

Summary

Aim of the project

Consumers themselves are responsible for making reasonable choices about their eating pattern. However, trends in society such as the increasing number of people that are overweight and panick reactions in times of crises concerning food safety indicate that consumers are not always able to live up to this responsibility. In order to change this situation, consumers have to become more aware of food and nutrition. A suitable approach appears to be addressing young school children, for what is learnt in the cradle lasts till the tomb. Smaaklessen[®] might present a suitable approach.

Smaaklessen[®] literally means taste lessons. It consists of sensorial and practical education about food and nutrition for young people. Experiencing food by tasting, smelling, feeling, seeing and hearing should result in the awareness that food is fun and interesting.

The program is innovative in two ways:

- Smaaklessen[®] uses the focus of taste to teach youngsters about food and nutrition.
- The program Smaaklessen[®] is implemented in a highly innovative way. Knowledge about food and nutrition present at the Higher Agricultural Schools, the Netherlands Nutrition Centre and Wageningen University, is transferred to Educational Academies for primary school teachers. These future teachers on their part will transfer this knowledge to primary schools.

The aim of the program Smaaklessen[®] is to increase, by means of sensorial and practical education, the knowledge of, the interest in and the ability to make choices concerning nutrition & health and food & food quality of youngsters aged 4-14.

The program mainly focuses on primary schools.

Design and time schedule

The program Smaaklessen[®] covers the period from 2006 - 2010 and contains three program phases.

Phase 1 consists of the development of an educational package on food and nutrition for primary schools. This package will be based on material that was already developed for the project 'Wereldsmaken', a local project in Rotterdam in 2001. The package will be part of an integral approach of education on nutrition in primary schools.

In addition, the five Higher Agricultural Schools and Wageningen University will carry out regional pilots. These projects investigate the possibilities for implementation of Smaaklessen[®] at and through various types of educational institutes. These regional projects also aim at setting up regional networks and at building a common infrastructure for ICT-activities.

Phase 2 consists of various activities which are necessary in addition to the activities in phase 1, in order to be able to formulate an implementation plan. The activities in phase 2 will consist of meetings with various relevant organizations and will aim at:

- Specifying the role of food and nutrition-related studies and of educational academies for primary school teachers in the knowledge transfer to primary schools.
- Mapping associations and schools for chefs and analyzing the way in which these organizations can play a structural role in the program.
- Specifying the role of organizations and networks that aim at supervising and supporting schools in the program.
- Investigating possibilities to set up regional support centers.
- Expanding the existing network, aiming at: joining comparable initiatives and networks, looking for public-private (co)financing partners and making materials, expertise and/or infrastructure available.
- Investigating possibilities to make Smaaklessen® a structural part of national, regional and local education policy.

In addition, a communication plan will be developed in phase 2.

Phase 1 and 2 are parallel phases and will run till May 2007. At the end of these two phases, there will be a plan available for broad implementation of Smaaklessen®.

Phase 3 covers the period from September 2007 until the end of 2010. In this period, the implementation plan will be put into effect.

Monitoring and evaluation

Smaaklessen® will be monitored and evaluated throughout the whole program. This monitoring and evaluation focuses on two research questions.

The first one investigates whether the aims and the intended results of the program are achieved at the end of the program. The results can be divided in three levels:

- Pupil level: pupils will have increased knowledge of, increased interest in and a more positive attitude towards food and nutrition.
- School level: Smaaklessen® is implemented at 10-15% of the 7571 primary schools.
- National level: Smaaklessen® is a nationally well-known program and part of a solid network of relevant organizations.

The second research question focuses on the effectiveness of the collaboration between the different parties that are involved in the program.

Program team, participants and finances

The program Smaaklessen® will be organized and coordinated by a program team.

This team consists of a program director, a program leader, three program employees and a secretary. In addition, there are various workgroups that will be responsible for specific activities of the program. The program team will coordinate these workgroups.

The main parties involved in the program are Wageningen University, the Higher Agricultural Schools, and the Netherlands Nutrition Centre. In addition, the Netherlands Institute for Health Promotion and Disease Prevention (NIGZ) and the Netherlands National Institute for Curriculum Development (SLO) will participate in the project.

The budget necessary for the implementation of the program Smaaklessen® for the period until September 2007, containing phase 1, 2 and the preparation of phase 3, is about € 2.5 million. The budget necessary for phase 3 will be determined in a later stage.